

Tarımsal Üretim Problemlerinin Çözümünde Dini Tutum ve Davranışların Analizi

An Analysis of Religious Attitudes and Behaviors in Solving Agricultural Production Problems

Bahset KARSLI

Doç. Dr. Akdeniz Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
Din Sosyolojisi Anabilim Dalı
Assoc. Professor, Akdeniz University, Faculty of Theology
Department of Sociology of Religion
Antalya, Türkiye

bkarqli@akdeniz.edu.tr orcid.org/0000-0002-6810-0900

Süleyman KARAMAN

Doç. Dr. Akdeniz Üniversitesi, Ziraat Fakültesi,
Tarım Ekonomisi Bölümü
Assoc. Professor, Akdeniz University, Faculty of Agriculture,
Department of Agricultural Economics
Antalya, Türkiye

skaraman@akdeniz.edu.tr orcid.org/0000-0003-0042-791

Article Information/Makale Bilgisi

Article Types/Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 27 February/Şubat 2022

Accepted/Kabul Tarihi: 28 May/M

Published/Yayın Tarihi: 15 June/ Haziran 2022

Pub Date Season/Yayın Sezonu: June / Haziran

Volume/Cilt: 26 **Issue/Sayı:** 1 **Pages/Sayfa:** 153-172

Cite as/Atıf: Karlı, Bahset-Karaman, Süleyman. "Tarımsal Üretim Problemlerinin Çözümünde Dini Tutum ve Davranışların Analizi [An Analysis of Religious Attitudes and Behaviors in Solving Agricultural Production Problems]". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal* 26/1 (Haziran 2022): 153-172.

* Araştırma için Akdeniz Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun 11 Ağustos 2015 tarihli 13 sayılı kararı ile etik onayı alınmıştır./Ethical approval was obtained for the study with the decision of Akdeniz University Scientific Research and Publication Ethics Committee on 11 August 2015 with the number 13.

<https://doi.org/10.18505/cuid.1080031>

*. Yazar(lar) çıkar çatışması bildirmemiştir./The authors have no conflict of interest to declare.

Plagiarism/İntihal: Bu makale, iTenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir/This article has been scanned by iTenticate. No plagiarism detected.

Yayıncı/Published by: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi/Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Bahset Karlı-Süleyman Karaman).

An Analysis of Religious Attitudes and Behaviors in Solving Agricultural Production Problems

Abstract: This study aims to analyse the effect of religious attitudes and behaviour of farmers engaged in rural life and agricultural activities on the solution of agricultural problems in the sample of Antalya. The religious mentality of the farmers through their actions and attitudes have been analysed in the context of agricultural perceptions, agricultural production problems and religious attitudes scales. The religious mentality in the solution of agricultural production problems is a subject that is dealt with in connection with the social problems and attitudes that develop over the change of agricultural activities. Farming, which has undergone a structural transformation with technological changes, is experiencing its most difficult period in the production-health equation today. Seed improvement, soil analysis, spraying in the production process has been moved from the traditional form to the modern form; this situation has created a trust problem for the product and the producer. In our study, which focuses on the question of "What is the effect of religious attitudes on the solution of agricultural production problems?", the data have been obtained through face-to-face interviews with the farmers of Antalya and three scales have been developed as agricultural perception, agricultural production problems and religious attitudes. While the scale of agricultural perception is handled in three aspects through the farmers' perceptions of land, profession and technology; the scale of religious attitudes is discussed in four aspects through fate, folk beliefs, traditional practices and fiqh rules. The scale of agricultural production problems is discussed as one-dimensional. Data collected through each of these three scales has been analysed with the help of standard deviation and mean and structural equation modelling (SEM) techniques. Within the framework of the structural equation model, four hypotheses have been developed and these hypotheses have been tested. A significant relationship has been found and predicted in all of the hypotheses put forward on the basis of the structural equation model. According to these results, the perception of fate explains 17% of the variance in the perception of agriculture and 12% of the variance in the perception of religious attitudes. Perception of agriculture as other predictor variables explains 31% of the variance in ethical problems while perception of religious attitude explains 6% of the variance in ethical problems. Based on the findings, it can be said that the perception of fate in farmers significantly predicts the perception of agriculture and religious attitude, and these two variables separately have a significant predictive effect on ethical problems. The perception of fate comes first among the religious mentality associated with the structural equation model in solving the problems that arise in the agricultural activity and production process. In the perception of fate, farmers always form a mental bond with the sacred in the sense of holding on to a religious ground against uncertainty and sometimes helplessness. Although agricultural activities have undergone structural transformations, they are not independent of nature and climatic conditions. It can be said that the high sensitivity of farmers in their perception of agriculture is due to the necessity of this religious ground and daily reality. In particular, the mentality produced for the perception of agriculture, which has sub-dimensions such as the perception of fate, land, profession and technology, has religious contents. In this sense, the land is perceived as a trust made by God with a religious content, as well as being a property that allows farmers to earn their livelihood. Again, it contains religious foundations based on the role that farming as a profession plays for the history of humanity with ancient foundations. But all these religious references are perceived as an incentive for the development of both the profession and agricultural activities, rather than creating a resistance against the renewal of agricultural activities technologically. The religious ground that exists on the basis of the perception of fate, as well as , folk beliefs, traditional practices and fiqh rules, affects the sub-dimension religious attitude perceptions. Perceptions of agriculture and traditional practice, on the other hand, have been measured to offer religious content to agricultural production problems that meet with social life in both farming and the profession. This relationship, in addition to providing a reference to the solutions to be produced for existing problems, can also be a source for policies regarding the human element in the farming profession, as it is in every business.

Our study differs from agricultural activities and rural life studies in that it aims to determine the dimensions of the religious ground, to connect these dimensions with agricultural production problems, and to provide an infrastructure for the solution of agricultural production problems in the context of the structural equation model. In the study, it is aimed to explore the religious ground in the solution of production process problems and the predictive dimensions of fate, agricultural perception, religious attitude and agricultural production problems with a holistic perspective. The religious ground in the production problems that arise in the agricultural production process, on the other hand, has been measured by judgments that have content such as religion, genetics, nature, the hereafter, chemical spraying, health, seeing the reward in life, moral consistency. We can say that another specific point that distinguishes the study from other studies is to produce content for the religious awareness of the producer, which is neglected in solving the problems in agricultural production.

Keywords: Sociology of Religion, Farming, Structural Equation Model, Religious Attitude, Agricultural Production Problems.

Tarımsal Üretim Problemlerinin Çözümünde Dini Tutum ve Davranışların Analizi*

Öz: Bu çalışma, kırsal yaşam ve tarımsal faaliyette bulunan çiftçilerin dinsel tutum ve davranışlarının tarımsal problemlerin çözümüne etkisini Antalya örnekleminde analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çiftçilerin eylem ve tutumları üzerinden dinsel zihniyetleri ise tarım algıları, tarımsal üretim problemleri ve dini tutumlar ölçekleri bağlamında analiz edilmiştir. Tarımsal üretim problemlerin çözümünde dinsel zihniyet, tarımsal faaliyetlerin değişimi üzerinden gelişen sosyal sorunlar ve tavır alışlarla bağlantılı bir konudur. Teknolojik değişimlerle birlikte yapısal bir dönüşüm geçiren çiftçilik, bugün üretim-sağlık denkleminde en çetrefilli dönemini yaşamaktadır. Tohumların ıslahı, toprağın analizi, üretim sürecindeki ilaçlama geleneksel formdan modern bir forma taşınmış; bu durum, ürün ve üretime yönelik güven problemini doğurmuştur. Dini tutumların tarımsal üretim problemlerinin çözümüne etkisi nedir? sorusunu merkeze alan çalışmamızda veriler, Antalyalı çiftçiler ile yüz yüze görüşülerek anket yoluyla elde edilmiş ve tarım algısı, tarımsal üretim problemleri ve dini tutum şeklinde üç ölçek geliştirilmiştir. Tarım algısı ölçeği, çiftçilerin toprak, meslek ve teknoloji algıları üzerinden üç boyutla ele alınırken dini tutum ölçeği kader, halk inanışları, geleneksel uygulamalar ve fikhî kurallar üzerinden dört boyutla ele alınmıştır. Tarımsal üretim problemleri ölçeği ise tek boyutlu olarak ele alınmıştır. Her üç ölçek özelinde toplanan veriler standart sapma ve ortalama, yapısal eşitlik modellemesi (YEM) tekniklerinden yararlanılarak analiz edilmiştir. Yapısal eşitlik modeli çerçevesinde dört hipotez geliştirilmiş ve bu hipotezler test edilmiştir. Yapısal eşitlik modeli temelinde ileri sürülen hipotezlerin hepsinde anlamlı ilişki bulunmuş ve her biri yordamıştır. Bu sonuçlara göre kader algısı tarım algısındaki varyansın % 17'sini ve dini tutum algısındaki varyansın da % 12'sini açıklamaktadır. Diğer yordayıcı değişkenler olarak tarım algısı etik problemlerdeki varyansın % 31'ini açıklarken dini tutum algısının etik problemlerdeki varyansın % 6'sını açıkladığı görülmektedir. Elde edilen bulgulardan hareketle çiftçilerde kader algısının tarım algısını ve dini tutum algısını anlamlı düzeyde yordadığı ve bu iki değişkenin de ayrı ayrı olarak etik problemler üzerinde anlamlı düzeyde yordayıcı bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Tarımsal faaliyet ve üretim sürecinde ortaya çıkan problemlerin çözümünde yapısal eşitlik modeli düzleminde ilişkilendirilen dinsel zihniyetin en başında kader algısı gelmektedir. Kader algısında çiftçiler, belirsizliğe bazen de çaresizliğe karşı dinsel bir zemine tutunma anlamında kutsalla her daim zihinsel bir bağ oluşturmaktadırlar. Tarımsal faaliyetler her ne kadar yapısal dönüşümler geçirse de doğa ve iklim şartlarından bağımsız değildir. Çiftçilerin tarım algısındaki yüksek duyarlılık oranları, bu dinsel zemin ve gündelik gerçekliğin ürettiği zorunluluklardan kaynaklandığı söylenebilir. Söz konusu yordama ilişkisi özelinde kader algısı toprak, meslek ve teknoloji gibi alt boyutları olan tarım algısına yönelik ürettiği zihniyet, dinsel içerikler taşımaktadır. Bu anlamda çiftçilerde toprak, geçimlerini elde etmelerine imkan tanıyan bir mülkiyet olmanın yanında dinsel bir içerikle Tanrı tarafından yapılan bir emanet olarak algılanmaktadır. Yine meslek olarak çiftçiliğin, kadim temellendirmelerle insanlık tarihi için oynadığı rolden hareketle dini temellendirmeler içermektedir. Ama bütün bu dini referanslar teknolojik olarak tarımsal faaliyetlerin yenilenmesine karşı direnç oluşturmaktan ziyade hem mesleğin hem de tarımsal faaliyetlerin gelişmesine yönelik bir teşvik unsuru olarak algılanmaktadır. Kader algısı temelinde var olan dinsel zemin, aynı şekilde halk inanışları, geleneksel uygulamalar ve fikhî kurallar alt boyutlu dini tutum algılarını da etkilemektedir. Tarım ve geleneksel uygulama algılarının ise hem çiftçiliğin hem de mesleğin sosyal hayatla buluşan tarımsal üretim sorunlarına dinsel içerikler sunduğu ölçülmüştür. Bu ilişki, var olan problemlere üretilecek çözümlere referans sunmanın yanında, her işte olduğu gibi, çiftçilik mesleğinde de insan unsuruna yönelik politikalara kaynaklık edebilir. Çalışmamız dinsel zemininin boyutlarının tespit edilmesi, bu boyutların tarımsal üretim sorunlarıyla irtibatlandırılması ve yapısal eşitlik modeli bağlamında tarımsal üretim problemlerinin çözümüne alt yapı sunmasının hedeflenmesiyle tarımsal faaliyet ve kırsal yaşam çalışmalarından ayrılmaktadır. Bütüncül perspektifle çalışmada kader, tarım algısı, dinsel tutum ve tarımsal üretim problemlerinin yordama boyutları ve üretim süreci problemlerinin çözümünde dinsel zeminin keşfi hedeflenmiştir. Tarımsal üretim sürecinde ortaya çıkan üretim problemlerinde dinsel zemin ise gündelik hayatta din, genetik, fitrat, ahiret, kimyasal ilaçlama, sağlık, hayattayken karşılığını görme, ahlaki tutarlılık gibi içeriklere sahip yargularla ölçülmüştür. Çalışmayı diğer çalışmalardan ayıran bir diğer özgü noktası ise tarımsal üretimde oluşan problemlerin çözümünde ihmal edilen üreticinin dinsel farkındalıklarına yönelik içerik üretmektir diyebiliriz.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Çiftçilik, Yapısal Eşitlik Modeli, Dini Tutum, Tarım Algısı, Tarımsal Üretim Problemler

Giriş

Çalışma, sahasında ilk olma özelliği taşımakta olup tarımsal üretim sürecinde ortaya çıkan problemlerin anlaşılması ve çözümlenmesi için kırsal yaşam ve tarımsal faaliyet bağlamında dini tutum ve davranışların analizini içermektedir. Din sosyolojisi

* Bu çalışma, 2018 tarihinde 215K173 nolu TÜBİTAK-3501 kapsamında hazırladığımız Kırsal Yaşam ve Tarımsal Faaliyet Uygulamalarında Dinsel Tutum ve Davranışların Analizi başlıklı proje esas alınarak hazırlanmıştır.

literatürü açısından çalışma, tarımsal pratiklerden hareketle dinsel zihiyet çözümlemesi olarak kabul edilebilir. Dolayısıyla literatürle kesişme alanı *kırsal yaşam, dinsel zihniyet, tarımsal üretim problemleri* gibi ana başlıklar özelinde kategorilendirilebilir. Din sosyolojisi literatüründe kırsal yaşam, çalışma ve din ilişkisine yönelik çalışmanın başında Mustafa Macit'in Erzurum Kırsalında "Çalışma"yla ilgili Tutumlar ve Din adlı doktora çalışması gelmektedir (Macit, 2009). Söz konusu çalışmada kırsal kesim ve değişim ilişkisi analiz edilmiş olup direnç ve yeniliğe/değişmeye toptan bakılamayacağı ifade edilmektedir. Makale verilerinin toplandığı Antalya bölgesi ise ürün çeşitliliği, seracılığın yaygınlığı ve tarımcılığın salt geçimlik olmayıp bir istihdam alanı olması münasebetiyle teknolojik gelişmeler ve tarımcılık açısından çok hızlı değişime sahne olan bir bölgedir. Yine kırsal yaşamda din, mücerret olmayıp günlük yaşantıda daha pratik etkileri ve görünürlükleri olan bir etki gücü olarak gözlemlenmektedir. Macit'in çalışmasında *çalışma bir ibadettir, dinimizin bir emridir* şeklindeki önermeyi katılımcıların tamamının evet diye cevaplaması dinin çalışma hayatındaki motivasyon gücünü göstermektedir. Bu çalışma özelinde ise konu mesleğin dinsel temellendirilmesi, kader algısı, geleneksel uygulamalar boyutunda ele alınmıştır.

Cihat Günden ve Bülent Miran'ın çiftçilerin çevre algısı çalışmaları, makale özelinde katılımcıların toprak algılarıyla bağlantılı olup dinsel tonu ön plana çıkarması dolayısıyla çalışmamız farklılaşmaktadır (Günden - Miran, 2008, 41-50). John L. Paterson'ın Kanada Hıristiyan çiftçileri üzerine yaptığı çalışması ise kutsal referanslara gönderim içermesi dolayısıyla makalemizin toprak, meslek, teknoloji gibi boyutlara alt yapı oluşturmaktadır (Paterson, 1998). Freddy S. Monangi'nin ve Peter J. Balint'ın Tanzanya kırsal Kilimanjaro'da dua davranışı üzerine yaptığı çalışmasında duanın yaşlı, kadın ve alt gelir gruplarındakilerde daha yaygın olacağı hipotezinin doğrulandığını ifade edilmiştir (Monangi - Balint, 2014, 760-774). Bizim ülkemizde ise yaygın olarak yağmur duası (Albayrak vd., 2014, 365-372; Koç, 2005, 11-12), ürünleri ekerken veya dickerken yapılan dualar, türbe ziyareti özelinde yapılan dualar (Günay vd., 1996, Tekin, 2012, 49-74; Eroğlu, 2017, 21-22) şeklinde uygulamalarla karşılaşmaktayız. Orhan Acıpayamlı (1963, 1-39) ve Pertev Naili Boratav'ın (2013) nazar boncuğunun kültürel bir fenomen olarak kullanılması konusunda yaptıkları çalışmalar, çiftçilerin bir dua pratiği anlamında nazar boncuğu kullanmalarının kadim temellendirmelerine gönderimler içermektedir (Ekici - Fedekar, 2014, 45-50; Çıplak, 2004, 103-125).

Çalışmada üzerinde durulan bir diğer konu ise aşırı üretim ve sağlık, bereket ve din, teknoloji ve tarımsal üretim problemleri denkleminde yer alan tarımsal üretim sorunlarıdır. Bunların başında ise ürünlerin ilaçlanması, tohum ıslahı, tohumların çeşitlendirilmesi ve genetiği değiştirilmiş ürünleri kullanmak gelmektedir. Bugün gelinen noktada gıda bir zamanlar hayatta kalmak için sahip olunması gereken nesneden dünyayı esir alan bir *güce* ve obezlik, aşırı tüketim gibi toplumsal ve sağlık sorununa evrilmiş durumdadır. Endüstriyel üretime dönüşen çiftçilik faaliyeti, gıda güvenliği ve üretimsel sorunlar, toplum sağlığı açısından önem tartışılmaktadır: Kimyasal gübre, böcek ilacı, ot ilacı ve genetiği değiştirilmiş mahsullerin ekilmesi, tarımsal üretimde tartışmalı uygulamalar diye literatürlerde karşılık bulmuştur (Cordosa - Harvey, 2012, 77-404). Yine tarımda ana sorunlar başlığıyla tarımda üretim sorunları dile getirilmiştir: Gıda güvenliği, teknolojik değişim ve tarımsal üretim teknikleri, kirlilik ve çevresel sürdürülebilirlik, düzenleyiciler ve politika yapımcıların yolsuzluğu (James, 2003, 439-457). Bu çerçevede A. Whitney Sanford, dünya gıda krizini çözmek için dine duyulan ihtiyacı belirtmektedir (Sanford, 2013). Paul V. Stock ise üretimde ideoloji, sağlık gibi farklı kategorilerin oynadığı rolü ele aldığı çalışmasında duyarlı üreticilerin iyi çiftçilikle bağlantılı olan ahlaki kaygılardan beslendiğini belirtmektedir (Stock, 2007, 83-102). Teknolojinin gelişimiyle birlikte çiftçilik, yapısal bir dönüşüm geçirmiş ve o süreçten sonra gerek üretim gerekse de sağlık denkleminde en çetrefilli dönemini yaşamaktadır. Mesleğin yapısal dönüşümü toprakla kurulan ilişkiyi, üretim faaliyetlerindeki ahlaki tutumları, kırsal hayattaki yaşam tarzını ve tarımla ilgili geleneksel dini formları etkilemektedir. Yine geleneksel, modern ve postmodern süreçlerdeki üretim-tüketim ilişkisi ve dünyada sürekli artan nüfus, ürünlerin çok üretilmesinin yanında çeşitlendirilmesini de gerekli kılmıştır. Söz konusu zorunluluk beraberinde tohumların ıslahını, toprağın analizini, üretim sürecindeki ilaçlamayı geleneksel formdan modern bir forma taşımıştır. Yine tekniğin gelişmesi bir taraftan hayatı kolaylaştırırken diğer taraftan toplumsal güven problemini de doğurmuştur. Nitekim bugün toplumda en çok konuşulan konuların başında gıda güvenliğinin gelmesi bir tesadüf değildir. Buradan hareketle toprak ve insan ilişkisi, toprağı kullanma ve çiftçilik mesleği, tarımsal dönüşümler ve gelişmişlik, makineleşme ve modernlik, teknolojik dönüşüm ve toplumsal farklılaşmalar, tarımsal üretim problemleri ve gündelik gerçeklik, tüketim ve sağlık gibi kavramsallaştırmalar, tarımsal üretim faaliyetlerinin problematik boyutlarına işaret etmektedir.

Tarımsal üretim sürecindeki üretim problemleri başlığında doğrudan insan sorununa değinen çalışma ise Mine Yalçın ve İsmet Boz'a ait olup söz konusu problemi sera üreticilerinin kullandıkları bilgi kaynakları özelinde ele almışlardır (Yalçın - Boz, 2007, 1-10). Bu çalışma çiftçilik faaliyetinde üretim sorunlarına yönelik üretim süreci problemlerinin temelinde yatan teknik sorulara kaynaklık etmiştir. Aşırı kazanma hırsı, ürün kaybında panik halinde bilinçsiz ilaç kullanma, sağlıklı ama az ürün alma veya sağlıksız ama çok ürün alma şeklinde tereddütlü durumları Burçin Çokuysal (2020, 114-123) etik ikilemler olarak isimlendirerek insan unsuruna dikkatleri çekmiştir. Gıda güvenliği sorununu aşmak için bilimsel ve teknolojik çözümler daha ön plana çıkmakla birlikte

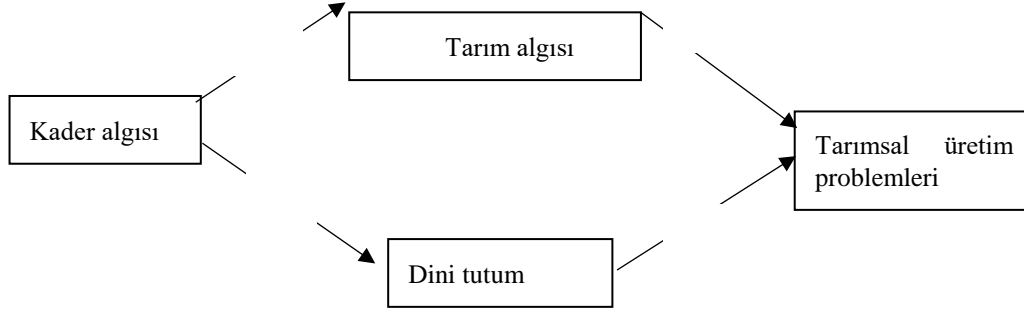
insanın dinsel zihniyeti (ahlak, etik) ihmal edilmiş gözükmektedir (Alhamidi vd., 2003, 231-240; Berry, 2015). Çalışma özelinde bu konu, dinin gündelik hayat zemininde algılanma düzeyi, kültür ve tarımın kadim ilişkisi özelinde tespit edilerek insan boyutunun ön plana çıkarılmasıyla analiz edilmiştir.

Alanyazında tarımsal faaliyet ve kırsal yaşam çalışmaları, makalemizin belirli bölümlerine alt yapı olmakla birlikte çok farklı boyutlarda dinsel zemininin tespit edilmesi, bu boyutların tarımsal üretim sorunlarıyla irtibatlandırılması ve yapısal eşitlik modeli bağlamında tarımsal üretim problemlerinin çözümüne alt yapı sunmasının hedeflenmesiyle yukarıda atıf yapılan çalışmalardan ayrılmaktadır. Bütüncül perspektifle çalışmada kader, tarım algısı, dinsel tutum ve tarımsal üretim problemlerinin yordama boyutları ve üretim süreci problemlerinin çözümünde dinsel zeminin keşfi hedeflenmiştir. Söz konusu dinsel keşifler ise kader, toprak, meslek, teknoloji, geleneksel uygulamalar, fikhî kurallar, halk inanışları ve tarımsal üretim sorunları şeklinde alt boyutlarda ölçülmeye çalışılmıştır. Bu noktada yapısal eşitlik modeline uygun olarak her bir alt kategoriye ilişkin katılımcıların dini tutum düzeyi tespit edilmeye ve tarımsal üretim süreçlerinde ortaya çıkan problemlerin çözümünde çiftçilerin dini yaklaşımlarının yordama düzeyi anlaşılmasına çalışılmıştır. Tarımsal üretim sürecinde ortaya çıkan üretim problemlerinde dinsel zemin ise gündelik hayatta din, genetik, fitrat, ahiret, kimyasal ilaçlama, sağlık, hayattayken karşılığını görme, ahlaki tutarlılık gibi içeriklere sahip yargılarla ölçülmüştür. Diğer taraftan kırsal yaşam ve tarımsal faaliyetle bağlantılı dini tutumların yanında çiftçilik mesleğinin yapısal dönüşümü ve tarımsal üretimde oluşan problemlerin çözümünde ihmal edilen üreticinin dinsel farkındalıklarına yönelik içerik üretmek, çalışmanın diğer çalışmalardan ayrılan özgün yanını göstermektedir.

1. Teorik Çerçeve ve Araştırma Hipotezleri

Tarımsal üretim bağlamında ortaya çıkan problemlerin çözümüne yönelik dini tutum ve davranışlar özelinde yapısal model kurulmadan önce araştırmada ele alınan değişkenler arasındaki ilişkilerin yönlerinin belirlenmesi ve araştırma hipotezlerinin kurulması gerekmektedir. Çiftçilerin gündelik gerçeklik ve dinsel zeminini ifade eden kader algısı en başta bir yordayıcı olarak düşünülmüştür. Kader algısı, mesleklerini icra ettikleri zemin anlamında toprak, geçimleri elde ettikleri çiftçilik mesleği ve yeni teknolojilerle ürünleri geliştirdikleri teknoloji algısından oluşan tarım algısıyla anlamlı ilişki içinde olması ve onları dinsel bir zeminde yordaması kaçınılmazdır. Yine çiftçilerin tarımsal faaliyetlerinde dini tutumlarıyla anlamlı bir ilişki içinde olması ve yordaması ihtimal dahilindedir. Bu her iki varyansın ise tarımsal üretim problemleriyle anlamlı ilişki içinde olması ve yordamaları ihtimaldir.

Şekil 1: Teorik çerçeve ve hipotezler modeli

H₁: Çiftçilerin kader algıları ile tarım algısı arasında anlamlı ilişki vardır ve anlamlı düzeyde yordamaktadır.

H₂: Çiftçilerin kader algıları ile dini tutumları arasında anlamlı ilişki vardır ve anlamlı düzeyde yordamaktadır.

H₃: Çiftçilerin tarım algıları ile tarımsal üretim problemleri algısı arasında anlamlı ilişki vardır ve anlamlı düzeyde yordamaktadır.

H₄: Çiftçilerin dini tutumları ile tarımsal üretim problemlerine ilişkin algısı arasında anlamlı ilişki vardır ve anlamlı düzeyde yordamaktadır.

Tarımsal faaliyet ve üretim sürecinde ortaya çıkan problemlerin çözümünde yapısal eşitlik modeli düzleminde ilişkilendirilen dinsel zihniyetin en başında kader algısı gelmektedir. Kader algısında çiftçiler, belirsizliğe bazen de çaresizliğe karşı dinsel bir zemine tutunma anlamında kutsalla her daim zihinsel bir bağ oluşturmaktadırlar. Tarımsal faaliyetler her ne kadar yapısal dönüşümler geçirse de doğa ve iklim şartlarından bağımsız değildir. Tevekkül, sabır, sorumluluk ve felaketler karşısında dayanma gücü gibi zihinsel alt yapılar içeren kader algısı hem gündelik hayat ve din ilişkisi bağlamında hem de dinin teodisel problemlere

karşı çözüm üretme özelliğinde önemli içerikler taşımaktadır (Weber, 1946). İster bir gayretin sonucunda elde edilen olumlu sonuç isterse de bir felaketle umduğunun elde edilememesi, bu topraklarda dinsel bir meşruiyet söylemi olan nasip kavramıyla söylemleştirilmektedir. Her ne kadar sera gibi mekânlarda fiziki ve coğrafi şartları kontrol edebilmek mümkünse de tarım yapılan arazinin veya ürünün başına her an her şey gelebilir. Ürünlerden zarar etmesinde veya ürünün başına kötü bir şey geldiğinde insanların bu durumu bir meşruiyet çerçevesinde açıklamasında veya daha önceden dinsel bir hazırbulunuşluk içerisinde bulunmasında kader, tevekkül, nasip gibi kavramlar kültürel form olarak her daim zihinlerde yer almakta ve dinsel meşrulaştırıma örneklik oluşturmaktadır (Weber, 2005; Berger – Berger, 1972; Berger, 2011). Yine bir felaket sonucunda *nasip değilmiş* veya olumsuzluğu uyarı olarak algılamak, dinsel zihniyet söylemleri olarak yorumlanabilir.

Tarımsal faaliyetlerde dinsel zihniyet kavramsallaştırması olarak kullanılan kader algısıyla anlamlı ilişkisi olduğu iddia edilen tarım algısı üç alt boyuttan oluşmaktadır. Çiftçilerin dinsel zihniyetinin analiz edildiği tarıma ilişkin tutumları belirleme ölçeğinin alt boyutları olan toprak, meslek ve teknoloji hem dönüşümünün ürettiği toplumsallığı hem de değişime karşı direnen yapısallığı örneklendirmektedir. Toprağı işleyerek verimi artırmak değişime ve dönüşüme işaret ederken kadim kültürden beslenen toprak algısının kültürel ve dinsel temeli ise hem toprağın değişiminin ürettiği zihinsel kırılmaya hem de nesilleri aşan bir perspektife kapı aralamaktadır. Başlangıç ve son metaforuyla birçok anlam zenginliğini içeren toprak imgesi, mitolojik unsurlardan dine kadar birçok anlayışta *ana* gibi merkezi bir kavramla ifade edilmektedir. Başka bir ifadeyle toprağın tarihsel benzetmesinde *ana* kavramı kullanılmış ve doğurma, besleyip büyütme, iyileştirme, koruma işlevleri gibi çağrışımlarla eşleştirilmiştir (Eliade, 1959; a.mlf., 2003; Harmancı, 2014, 23-38). Toprak algısının sosyolojik arka planında toprağın bu kültürdeki konumunun ve çiftçilerin gündelik hayat temelinde geçimlerini elde ettikleri sermayeleri olmasının iz düşümleri söz konusudur. Toprağa sahip olmanın en yaygın şekli mirastır. Toprağın miraslığı ise size miras bırakanın ölümüyle yani geleneksel ifadesiyle emaneti teslim etmesiyle ilişkilidir. Nitekim Anadolu’da bazı tarla veya yer isimlerinin geçmişteki kişilerin isimleriyle anılması, bu geleneğe yaslanan düşüncüyü güçlendirmektedir. Yine kadim dinlerde ve eski Türk kültüründe toprak, gökle yani tanrıyla birlikte ele alınır. Toprağın hem gökle, tanrıyla ilişkilendirilmesinden hem de miras olarak edinilmesinden dolayı faniliği bizzat tecrübe ettirmesi, çiftçilerdeki kutsal referanslı emanet algısının sebepleri arasında sayılabilir.

Çiftçilerin geçimlerini elde ettikleri çiftçilik mesleği de katılımcıların dinsel zihniyeti için önemli bir gösterge olarak değerlendirilmiştir. Çalışmamız özelinde çiftçilik, değişim ve dönüşüm için metafor olarak düşünülmüştür. Esasında ekonominin tarıma dayanması üzerinden tanımlanan modern öncesi tarım toplumu, endüstrileşmeyle birlikte yeni iş bölümleri ve ona uygun mesleklerle değişime uğramıştır. Bugün meslek kavramı; “belli bir eğitimle kazanılan, kuralları belli olan ve sonuçta bir gelir elde edilen faaliyetler bütünü biçiminde tanımlanabilir. Meslekler, genellikle bir statü göstergesi olarak kabul edilirken, bunun yanında her mesleğe özgü roller veya beklenen kalıplaşmış davranışlar vardır. Bu kurallara veya rollere uyum derecesi, meslek mensubunun o alandaki başarısını gösteren önemli bir kriter olarak ele alınabilir” (Marshall, 1999, 111; Durkheim, 2005; Hall, 1975, 5; Roy – Maude, 1972, 57; Neff, 1968, 78; Bozkurt, 2004, 332; a.mlf., 2005, 49; Seçer, 2014, 369-382).

Çiftçilerin üretim problemlerini doğrudan etkileme potansiyeli olan teknoloji algısı ise önemini, toplumsal tarihin teknolojik gelişmeler ve insanların ona yüklediği anlamlardan hareketle tasnif edilmesinden almaktadır. Teknolojik gelişmeler, tarımsal üretime katkısının yanında sorun üretme potansiyeli yönüyle önemli bir başlık olarak değerlendirilebilir. En genel haliyle toplumlar tarım, teknoloji ve bilgi toplumu şeklinde kategorilendirilmektedir. Tarımın değişimi ise şehirleşme, nüfus artışı, üretim ve tüketim denkleminde ele alınırken onun teknolojiyle buluşması aynı zamanda insanlığın gelişmişlik göstergesi olarak da kullanılmaktadır. Endüstrileşme ve makineleşmeyle birlikte tarım toplumu eskiyi, iş bölümünün yokluğunu, pazar kavramının oluşmadığı dönemler için kullanılmaktaydı (Dinçer, 1996, 34-46; Özel, 1995, 19-20). Epistemolojik kabulde hem tarımsal faaliyetin teknikleşmesi hem de teknolojik yeniliklerin tarımsal faaliyetleri çeşitlendirmesi, daha özel bakış açıları doğurmuştur. Bu noktada tarım, üretimden hareketle bir dönemin isimlendirilmesinde öznelenirken yapısal dönüşümüyle de yeni durumu anlamada nesnelenebilmektedir. Gelinek noktada çiftçilik mesleğinin teknolojiyle ilişkisi, yine toplumsal çözümlemeler için yeni bir hal almış durumda ve değişen sosyokültürel yapıları çözümlemek için aracı özelliğini devam ettirmektedir.

Kader algısıyla anlamlı ilişkinin olduğu hipotezi kurulan dini tutumları belirleme ölçeği de üç boyuttan oluşmaktadır: Halk inanışları, geleneksel uygulamalar ve fikhî kurallar algısı. Bu başlık tarımsal üretimde sorunlardan ziyade kırsal yaşam ve dinsel zihniyet açısından önemli içerikler taşımaktadır. Tanrıyla doğrudan bağı içeren kader algısının dışında türbe ziyareti, ürünlerin zararlı haşarattan korunması niyetiyle okunmuş su veya toprak serpmek, nazar kaygısıyla mavi boncuk veya kuru kafa takmak gibi halk inanışları da dinin kurumsal ve epistemik boyutunun dışında tecrübi alanındaki muayyen nesnelere yerleştiğine inanılan, insanın dışında fakat yine de onunla ilişkili, büyüleyici ve korkutucu bir güç olan kutsallıklar içermesini örneklendirmektedir (Berger, 1973, 34). Emile Durkheim’e göre kutsal nesnelere, tanrı, ruh gibi isimlendirilen varlıklardan ibaret değildir. Bir kaya, bir ağaç, bir su kaynağı, küçük bir taş, bir ağaç parçası, bir ev hâsılı herhangi bir şey kutsal olabilir. Gerçekte ise belli bir dereceye kadar

da olsa kutsallık içermeyen hiçbir ritüel yoktur (Durkheim, 2005, 357-390). Saha uygulamasında halk inanışları şeklinde kategorilendirilen tutumlar çok olumlu bulunmamakla birlikte kültürel içerikleri bölgeye göre farklılık arz eden pratiklerle karşılaşmış ve bir anlam üretme faaliyeti şeklinde fenomenolojik içerikler gözlemlenmiştir.

Çiftçilerin dini tutumlarını belirleme ölçeğinin üçüncü ve dördüncü alt başlığı olan geleneksel uygulamalar ve fikhî kurallar algıları ise kitabi dindarlık ve halk dindarlığı, kurumsal dine denk gelen din ve dinsel tipolojisine dayandırılmıştır. *Resmi din (Sünni İslam, sahih doktrin anlamında Ortodoks din)*, dinin temel kaynaklarına bağlı kitabi ya da ulema din anlayışını ifade ederken resmi din ile kastedilenin ve ana geleneğin dışında kalan ve daha çok dede kültü, batıl inanç, hurafe vb. halk inanış ve uygulamalarını içeren heterodoks yapılar ise *halk dini (folk İslam)* olarak isimlendirilmektedir (Mardin, 1996, 143-156; a.mlf., 2012; Tunaya, 2003; Kurt, 2016, 201). Dinlerin gündelik hayat bağlamında sembolik bütünleştirme, toplumsal kontrol ve toplumsal yapılandırma işlevleri ve makulleştirme zemini gibi toplumsal talepleri hem onların anlaşılmasını zorlaştırmakta hem de kültür, zaman, mekan ve toplumsal değişme parametreleriyle yeni form ve pratikler kazanmasına imkan vermektedir (Wach, 1947). Tarımsal üretimde geleneksel pratikler mevlit okutmak, adakta bulunmak, ürünlerden hayırda bulunmak şeklinde pratikleşirken tarımsal arazilerin eşit paylaşımı örneğinde olduğu gibi caizlik boyutuyla ele alınan pratikler ise fikhî algılar göstergesi olarak yorumlanabilir.

Çiftçilerin tarım algıları ve dini tutumlar algısıyla tarımsal üretim problemleri arasındaki anlamlı ilişkinin olduğu hipotezi, özellikle tarımsal faaliyetlerdeki günümüz problemlerini çözümleme anlamında önemli içerikler sunmaktadır. Bu anlamda günümüz çiftçiliğin problemlerini de içeren tarımsal üretim problemleri algısı ölçeği, diğer her iki ölçeğin bütününe denk gelen ilişkisellikler içermektedir. Tarımsal üretim konusunda yasal düzenleme ve çiftçilerin mesleki eğitimi önem kazanmakla birlikte dinsel zemin gibi unsurların dikkatlerden kaçtığı gözlemlenmektedir. Diğer taraftan endüstriyel üretime dönüşen tarımsal faaliyette gıda güvenliği ve tarımsal üretim sorunları ise sürekli olarak gündemde olup toplum sağlığı açısından tartışılmaktadır (Cardoso – James, 2012, 377-404). Sarika P. Cardoso ve Harvey James, tarımsal üretimde tartışmalı uygulamalar diye isimlendirdikleri örnekleri şu şekilde sıralamaktadırlar: Kimyasal gübre, böcek ve ot ilacı, genetiği değiştirilmiş mahsullerin ekilmesi. Diğer bir çalışmada ise şu ana noktalarda tarımda üretim sorunları ele alınmıştır: Gıda güvenliği, teknolojik değişim ve tarımsal üretim teknikleri, kirlilik ve çevresel sürdürülebilirlik, düzenleyiciler ve politika yapıcılarının yolsuzluğu (James, 2003, 439-457). Tarımsal üretim sorunları ölçeği ve algısı, çalışmanın epistemik kabulüne uygun olarak din ve hayat, üretim ve sağlık, ahlak ve ekonomi, bilim ve üretim sorunları, fitrat ve müdahale, bereket ve din gibi zihinsel temellerde yorumlanmaktadır.

2. Materyal ve Yöntem

2.1. Materyal

Araştırmanın hedef kitlesi, doğrudan tarımsal faaliyetle uğraşan ve karar verici konumunda olan çiftçilerdir. Araştırma sahası Antalya ili olmakla birlikte tüm popülasyona ulaşmanın masraflı veya mümkün olmaması nedeniyle örnekleme yapılması planlanmıştır. Daha sağlıklı ve güvenilir veri elde etmek için farklı bölgelerde uygulanacak anket sayısı, mali imkânların yetersizliği dikkate alınarak belirlenmiştir. Bunun için çiftçi kayıt sisteminde yer alan çiftçi sayısı ilçeler bazında tespit edilmiştir. Daha sonra, ilçelerin tarım alanları esas alınarak çiftçi sayısı dağıtımı yapılmıştır. Buna göre bütçe kısıtlı olmaksızın örnek sayısı 3486 olarak belirlenmiştir. Kaynakların kıt olduğu varsayımı altında daha az masrafla daha sağlıklı ve güvenilir verilere ulaşmak için bütçe kısıdını dikkate alan tabakalı tesadüfî örnekleme yöntemi uygulanmıştır. Ayrıca, tabaka hacimlerine orantılı bir şekilde örnekleme dağıtımını temel alan orantılı dağıtım yaklaşımından yararlanılmıştır. Orantılı dağıtımda maliyetler göz önüne alındığında örnekleme hacmi aşağıdaki formül ile hesaplanmaktadır.

$$n = \frac{N \cdot C}{\sum c_h N_h}$$
 Formüle; C: Toplam maliyeti, n_h = h'ninci tabakadan alınan alt örneklem hacmini,

c_h = h'ninci tabakada birim başına örnekleme maliyetini göstermektedir. Formüle göre, $n = \frac{3486 \cdot 8000}{28211.2} = 988$ olarak hesaplanmıştır. Böylece 19 ilçede 50 günde çiftçilerle yüz yüze görüşerek 988 anket yapılması planlanmıştır. Hedeflenen sayıya ulaşılmış olup saha uygulamasında yaklaşık bin kişiye ulaşılmıştır.

2.2. Yöntem

Bu çalışmada kullanılan veriler yapılandırılmış bir anket aracılığıyla toplanmıştır. Anketin oluşturulmasında ilk önce kırsal ve din sosyolojisi alanında davranış modellerine ilişkin ilgili literatür incelenmiştir. Daha sonra tarım ekonomisi ve din sosyolojisi uzmanlarının görüşleri çerçevesinde kırsal yaşam ve tarımsal faaliyet uygulamaları konusunda dinsel tutum ve davranış içeren anket hazırlanmıştır. Anket formu beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm, demografik ve tarımla ilgili geliştirilen

değişkenlerden oluşurken diğer bölümler tarım ve kader algısı, dini tutum ve tarımsal üretim problemlerin belirlenmesine ilişkin ölçeklerden oluşmaktadır. Tarım algısı ölçeği; toprak (4), meslek (9) ve teknoloji (6) algısı üzerinden çiftçilerin dinsel davranışlarını değerlendirmektedir. Tarım algısına yönelik tutum 19 maddeden oluşmaktadır. Kader algısı ölçeği, tarımsal üretim faaliyetinde doğal afet vb. yönelik tedbirlere bakış açılarını değerlendiren 4 maddeden oluşmaktadır. Dini tutum ölçeği; halk inanışları (6), geleneksel uygulamalar (7) ve fikhî kural (6) algıları üzerinden dinsel tutumları değerlendirmektedir. Dini tutum algısı 19 maddeden oluşmaktadır. Çiftçilerin tarımsal üretim problemlerini belirleme ölçeği ise 11 maddedir. Her üç ölçeğin aşamalarındaki çatışmalar karşısında çiftçilerin ahlaki tutumları, üst ve genel başlıkta dinsel zihniyetin parametrelerini oluşturmaktadır. Bu çerçevede dinin tarımsal faaliyet dahil hayatın bütünündeki etki derecesi ve alanları üzerinden bir analiz gerçekleştirilmektedir. Çiftçilerin dinsel zihniyetini analiz etmek için belirlenen ölçeklere likert tipi (Kesinlikle Katılmıyorum, Katılmıyorum, Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, Katılıyorum, Kesinlikle Katılıyorum) yargılara yer verilmiştir.

Anketin güvenilirliğini değerlendirmek için, araştırma örnekleminin dışında kalan çiftçiler arasından 97 katılımcıyla bir pilot çalışma gerçekleştirilmiştir. Veri analizi, Yapısal Eşitlik Modeli kullanılarak LISREL 8.2 yazılım paketlerinde gerçekleştirildi. Yapısal Eşitlik Modeli, ölçüm modeli ve yapısal model olmak üzere iki model içerir. Araştırma hipotezlerini test etmek için ilk aşamada, araştırma modelinin uyumunu değerlendirmek ve yapıların geçerliliğini ve güvenilirliğini incelemek için maksimum olabilirlik yöntemi tahminiyle araştırma ölçme modelleri (birinci dereceden doğrulayıcı faktör analizi) yapılmıştır. İkinci adımda, örtük değişkenler arasındaki varsayılan yapısal ilişki yapısal model temelinde tahmin edilmiştir.

3. Bulgular ve Tartışma

3.1. Sosyo-Ekonomik Özellikler

Katılımcıların cinsiyet, yaş, eğitim, yıl, faaliyet türü ve yıllık gelir dağılımı Tablo 12'de verilmektedir. Çiftçilikte kadınların erkeklere göre sayısal azlığı dikkat çekmektedir. Bu durumun çiftçilik mesleğinin yapısı ve toplumsal cinsiyet dinamiğinden kaynaklandığı söylenebilir. Cinsiyet değişkenine göre katılımcıların %27.9'unu kadınlar %72.1'ni erkekler oluşturmaktadır. Çiftçilik mesleğinin yaş özelinde genel karakteristiğini verme anlamında en yüksek oran %26.0 ile 41-50 yaş aralığı sahipken ikinci sırayı %23.0 ile 51-60 yaş almıştır. Üçüncü sırada ise 31-40 yaş aralığı yer almakta ve bu yaş aralığının yüzdeleri oranı %20.3 olarak ölçülmüştür. 61 yaş ve üstünün oranı %15.4'le sıralamada dördüncü olurken en son sırada % 15.3'le çiftçilik mesleğinde görece genç nüfusu temsil eden 18-30 yaş aralığı yer almıştır. Yaş dağılımdan dikkat çeken nokta her bir yaş grubunun çiftçilik mesleğiyle uğraşıyor olmasıdır. İlkokul-ortaokul mezunu olduklarını beyan edenlerin oranı %63.8'tür. Örneklem grubunun %61.4'ü 16 yıldan fazla tarımla uğraştıklarını ve %68.5'i tarımsal faaliyet türü olarak seracılık yaptıklarını belirtmişlerdir. Katılımcı çiftçilerin yıllık gelirleri fiyat kategorilendirmesinde dengeli dağılırken %32.1'le 0-20 bin TL arasında olduğunu beyan etmişlerdir. Örneklem grubun ekonomik durumunu gösteren bir diğer oran ise yıllık gelirlerinin 60 bin ve üstü olduğunu belirtenlerin oranının %22.1 olmasıdır.

Tablo 1: Çiftçilerin Sosyo-ekonomik Özellikleri

Değişken	Sıklık (%)
<i>Cinsiyet (%)</i>	
Erkek	72.1
Kadın	27.9
<i>Yaş grupları (%)</i>	
18-30	15.3
31-40	20.3
41-50	26.0
51-60	23.0
60 - +	15.4
<i>Eğitim düzeyi (%)</i>	
Okuryazar değil	1.6
İlköğretim	67.3
Lise	18.7
Üniversite	12.4
<i>Hanehalkı yıllık gelir (%)</i>	
< 20.000 TL	32.1
21.000-40.000 TL	27.4
41000-60 000 TL	18.4

>61 000 TL	22.1
<i>Tarımsal faaliyet türü (%)</i>	
Seracılık	68.5
Hayvancılık	8.2
Meyve yetiştiriciliği	22.7
Diğerleri	0.6

3.2. Ölçüm Modeli Tahmini

Ölçüm modeli, gösterge değişkenlerle gizil değişkenler arasındaki yapısal korelasyonları saptamak amacıyla yapılmaktadır. Çiftçilerin tarımsal üretim problemlerine dini açıdan bakış açısı boyutlarını temsil eden tutum ifadelerinin yapısal geçerliliğini test etmek, maddelerin temsil gücünü ve boyutların birbirleriyle olan ilişkisini ortaya koymak için birinci düzey doğrulayıcı faktör analizi (DFA) uygulanmıştır. Birinci düzey doğrulayıcı faktör analizine ilişkin sonuçlar Tablo 2’de verilmiştir. DFA, daha önce belirlenmiş ölçeklerin özgün yapısının toplanan veri ile doğrulanıp doğrulanmadığını tespit etmek amacıyla yapılmaktadır. Doğrulayıcı faktör analizinde genel olarak kullanılan uyum indeks değerleri olan X^2/df , tahmin hatalarının ortalamasının karekökü (RMSEA), artıkların ortalamalarının karekökü (RMR), karşılaştırmalı uyum indeksi (CFI), iyilik uyum indeksi (GFI), düzeltilmiş iyilik uyum indeksi (AGFI), artmalı uyum indeksi (IFI), normlaştırılmış uyum indeksi (NFI), normlaştırılmamış uyum indeksi (NNFI) ve göreceli uyum indeksi (RFI) kullanılmıştır. Araştırmacının bir ölçeği DFA ile doğrulaması, o ölçeğin geçerli bir ölçek olduğuna işaret eder. YEM araştırmalarında model uyumunu değerlendirmek amacıyla kullanılan uyum indeksleri arasında yer almaktadır.

Tarım Algısını Belirleme Ölçeğinin 19 madde ve üç alt boyuttan oluşan örtük bir yapıya sahip olduğu ve üç boyutlu yapının toplam varyansın %39.26 varyans açıkladığı görülmektedir. Açımlayıcı faktör analizinde sadece bir maddenin binişik madde olduğu belirlenmiş ve ölçek formundan çıkarılmasına karar verilmiştir. Açımlayıcı faktör analizinden elde edilen üç faktörlü yapının model uyumunu belirlemek için yapılan birinci düzey doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ölçeğin yeterli uyum indeks değerlerine sahip olduğu belirlenmiştir. Tarım Algısını Belirleme Ölçeğinin model uyumuna ilişkin indeks değerlerinin iyi uyum verdiği ve ölçeğin üç faktörlü yapısının doğrulandığı söylenebilir (Tablo 2). Açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizinden elde edilen bulgular Tarım Algısını Belirleme Ölçeğinin yeterli düzeyde yapı geçerliğine sahip olduğu şeklinde değerlendirilmiştir. Tarım Algısını Belirleme Ölçeğinin güvenilirliğini belirlemek için ise iç tutarlık ve iki yarı güvenilirlik analizleri yapılmış ve ölçeğin alt boyutları için sırasıyla iç tutarlık değerinin 0.75, 0.78 ve 0.81 olduğu bulunmuş, ölçek toplamı için ise 0.78 olarak belirlenmiştir. İki yarı güvenilirliği açısından ise ölçeğin alt boyutları için sırasıyla 0.71, 0.74 ve 0.75 olarak bulunmuş, ölçek toplamı için ise 0.78 olarak belirlenmiştir. Ölçek geliştirme süreçlerinde güvenilirlik değerinin 0.70 ve üzerinde olması gerektiği göz önünde bulundurulduğunda ölçeğin iç tutarlık ve iki yarı güvenilirliği bakımından yeterli değerlere sahip olduğu söylenebilir.

Tablo 2: Ölçüm modeli uyum istatistikleri

	X^2/df	RMSEA	RMR	CFI	GFI	AGFI	IFI	NFI	NNFI	RFI
Tarım Algısı	2.13	0.031	0.030	0.95	0.92	0.90	0.97	0.96	0.95	0.95
Dini Turum	2.48	0.050	0.050	0.97	0.93	0.91	0.97	0.97	0.97	0.98
Tarımsal Üretim Problemler	1.78	0.040	0.047	0.95	0.90	0.90	0.97	0.95	0.94	0.94

Çiftçilerin tarımsal faaliyetlerdeki dini tutumlarını belirleme ölçeğinin 23 madde ve dört alt boyuttan oluşan örtük bir yapıya sahip olduğu ve dört boyutlu yapının toplam varyansın %53.93’ünü açıkladığı görülmektedir. Açımlayıcı faktör analizinde ölçekte yer alan üç maddenin binişik madde olduğu belirlenmiş ve ölçek formundan çıkarılmasına karar verilmiştir. Tarımsal faaliyetlerdeki dini tutumları belirleme ölçeğinin 23 madde ve dört alt boyuttan oluşan faktör yapısının model uyumuna ilişkin doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarının ölçeğin iyi düzeyde model uyumuna sahip olduğunu göstermektedir. Elde edilen uyum indeks değerleri incelendiğinde uyum indekslerinin tamamının mükemmel uyuma sahip olduğu görülmektedir (Tablo 2). Dini tutumlarını belirleme ölçeğinin açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizinden elde edilen bulgular ölçeğin yeterli düzeyde yapı geçerliğine sahip olduğu şeklinde değerlendirilmiştir. Ölçeğin, güvenilirliğini belirlemek için ise iç tutarlık ve iki yarı güvenilirlik analizleri yapılmış ve ölçeğin alt boyutları için sırasıyla iç tutarlık değerinin 0.81, 0.82, 0.82 ve 0.84 olduğu bulunmuştur. Ölçek toplamı için ise 0.80 olarak belirlenmiştir. İki yarı güvenilirliği açısından ise ölçeğin alt boyutları için sırasıyla 0.74, 0.77, 0.75 ve 0.76 olarak bulunmuş, ölçek

toplamı için ise 0.73 olarak belirlenmiştir. Ölçeğin iç tutarlık ve iki yarı güvenilirliği bakımından yeterli değerlere sahip olduğu söylenebilir.

Çiftçilerin tarımsal faaliyetlerdeki tarımsal üretim problemlerini belirleme ölçeğinin 11 madde ve tek alt boyuttan oluşan örtük bir yapıya sahip olduğu ve tek boyutlu yapının toplam varyansın %39.73'ünü açıkladığı görülmektedir. Açıklayıcı faktör analizinde altı maddenin ise binişik madde olduğu belirlenmiş ve ölçek formundan çıkarılmasına karar verilmiştir. Tarımsal üretim problemleri belirleme ölçeğinin 11 madde ve tek boyuttan oluşan faktör yapısının model uyumuna sahip olduğu görülmektedir. Elde edilen uyum indeks değerleri incelendiğinde NNFI ve RFI değerlerinin kabul edilebilir uyuma sahip olduğu diğer uyum indekslerinin tamamının ise mükemmel uyuma sahip olduğu görülmektedir. Açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizinden elde edilen bulgular tarımsal faaliyetlerdeki tarımsal üretim problemleri belirleme ölçeğinin yeterli düzeyde yapı geçerliğine sahip olduğu şeklinde değerlendirilmiştir. Tarımsal faaliyetlerdeki üretim problemleri belirleme ölçeğinin güvenilirliğini belirlemek için ise iç tutarlık ve iki yarı güvenilirlik analizleri yapılmış ve ölçeğin iç tutarlık değerinin 0.81 ve iki yarı güvenilirlik değerinin 0.79 olduğu bulunmuştur. Ölçeğin iç tutarlık ve iki yarı güvenilirliği bakımından yeterli değerlere sahip olduğu söylenebilir.

Tablo 3: Tutum Soruları ve Grupları

Alt boyutlar	Gözlenen yargı ifadeleri (Likert ölçeği-5: 1=Hiç katılmıyorum, 5=Tamamen katılıyorum)	Ortalama	Standart sapma
Tarım Algısı (M=2.21, SD=0.63, α=0.78)			
Toprak Algısı (M=2.21, SD=0.63, α=0.78)	Allah, insana toprağa müdahale etme hakkı vermiştir	4.31	0.79
	Toprak Allah'ın insana bir emanetidir	4.58	0.62
	İnsanın toprağa müdahalesi, doğanın dengesini bozar	3.26	1.26
	İnsan toprağa karşı nankördür	3.41	1.24
Meslek Algısı (M=2.21, SD=0.63, α=0.78)	<i>Tarım bir peygamber mesleğidir.*</i>	3.98	0.99
	Tarım yapmak bir ibadettir.	3.92	1.05
	Tarım faaliyeti helal kazancın en güzel yoludur.	4.31	0.90
	Tarımda en önemli olan şey para getirmesidir.	3.62	1.19
	Tarımsal faaliyetlerde danışmanlık hizmeti almak dinin emridir.	3.00	1.29
	Tarımsal faaliyetlerde tecrübeye dayanarak üretim yapmak sünnete daha uygundur.	3.85	0.99
	İnsanlar yapacak başka bir işleri olmadığı için tarımı tercih etmektedirler.	3.55	1.25
	İnsan her ne iş yaparsa ibadet aşkıyla yapmalıdır.	4.39	0.77
	Tarım ne öldürür ne güldürür.	3.84	1.24
Teknoloji Algısı (M=2.21, SD=0.63, α=0.78)	<i>Yeni teknolojileri kullanarak aşırı üretim yapmak dinen doğru değildir.*</i>	2.95	1.29
	Tarım ilaçları doğaya zarar vermektedir.	4.10	1.02
	Tohumları bilimsel yöntemlerle geliştirmek dinen uygundur.	3.58	1.08
	Tarımsal ürünleri çeşitlendirmek için yeni teknolojiler kullanmak dinen uygundur.	3.77	1.01
	Tarımsal ilaçlar ve gübreleri kullanma konusunda çiftçilerimiz hassas değildirler.	3.57	1.33
	<i>Teknolojik yenilikler Allah'ın tayin ettiği rızıkı değiştirmez.*</i>	4.05	1.12
Dini Tutum (M=2.54, SD=0.63, α=0.80)			
Kader Algısı (M=2.2)	Tarımda nasipten ötesi olmaz.	4.30	0.95
	Tarım faaliyetlerinde önce tedbir alınıp sonra Allah'a güvenilmelidir.	4.60	0.61

	Tarım ürünlerine zarar veren sel, don, kuraklık, dolu gibi doğal afetler Allah'ın bir uyarısıdır.	4.27	0.81
	Tarımda iş kadere bırakılmaz.	4.10	1.06
Halk inancıları Algısı (M=2.21, SD=0.63, $\alpha=0.78$)	<i>Tarımsal faaliyetler için türbe ziyareti yapıp dilekte bulunmak ürünü bereketlendirir.*</i>	2.17	1.21
	Tarlaya nazar boncuğu takmak ürünleri kötü gözlerden muhafaza eder.	2.22	1.25
	Tarlaya okunmuş toprak serpmek toprağı zararlı haşarattan korur.	2.13	1.14
	Ürünlere okunmuş su vermek ürünleri felaketten korur	2.18	1.15
	Tarlada okunmuş yumurta kabuğu bulundurmak ürünleri bereketlendirir.	1.80	0.95
	Tarlaya kuru kafa takmak ürünleri bereketlendirir.	1.79	1.02
Geleneksel Uygulamalar Algısı (M=2.21, SD=0.63, $\alpha=0.78$)	<i>Ezan okunurken tarımsal işleri bırakmak ezana saygının gereğidir.*</i>	4.49	0.81
	Ürünü ekerken dua etmek ürünleri haşaratlardan korumaktadır.	3.26	1.28
	Adakta bulunmak ürünü felaketlerden korur.	3.29	1.25
	Hasattan sonra mevlit okutmak Allah'a bir şükürdür.	3.69	1.18
	Tarım işlerine başlarken besmele çekmek zorlukları kolaylaştırır.	4.57	0.64
	Piyasa değeri yüksek de olsa tarımdaki ilk mahsulü hayır yapmak büyük sevaptır.	4.02	1.10
	Tarımsal faaliyetlerde bereket duası okumak ürünleri bereketlendirir.	4.01	0.89
Fikhî Kurallar Algısı (M=2.21, SD=0.63, $\alpha=0.78$)	<i>Tarımdan kazanılan gelirden verilen zekât, malı temizlemektedir.*</i>	4.31	0.79
	Faizli para tarımın bereketini kaçıır.	4.02	1.19
	Tarımsal kredi kullanmak haramdır.	3.27	1.32
	Tarım yapılan topraklar kız ve erkeğe eşit olarak paylaşılmalıdır.	4.18	1.11
	Din mirasta erkeğe kızın iki katını vermiştir.	3.17	1.45
	Tarım sigortası dine aykırı bir uygulama değildir.	3.90	1.05
Tarımsal Üretim Problemleri (M=1.93, SD=0.63, $\alpha=0.81$)			
Tarımsal Üretim Problemleri Algısı	Din tarım ürünlerini ilaçlarken akla insanların sağlıklarının gelmesini de tavsiye eder.	4.42	0.75
	Din, tarım dahil hayatın bütününi kapsamaktadır.	4.41	0.79
	Sağlığa zarar veren her şey haramdır.	4.40	0.79
	Ürünleri ilaçlama ve toplamada zamanlamaya uymamak dine aykırıdır.	3.74	1.23
	Kim sağlıksız ürün yoluyla bir insana zarar verirse bu dünyada mutlaka karşılığını görür.	4.27	0.88
	Tarımda dini kurallara uymak işleri kolaylaştırır.	4.23	0.81
	Tohumların genetiğini değiştirmek Allah'ın yarattığı fitratı bozamaz.	2.87	1.29
	İnsanın sadece para için tarım yapmasında dinen bir sakınca yoktur.	3.99	0.96
	İnsan ahirette sadece ibadetlerden değil yaptığı tarım işlerinin doğruluğundan da hesaba çekilecektir.	4.48	0.74
	Çiftçilerin bugünkü tarımsal faaliyetlerdeki ahlaki sorunlarının temelinde olumsuz piyasa şartları vardır.	3.98	1.12

	Ürünleri ilaçlarken maske kullanmamak Allah'ın verdiği emanete aykırı davranıştır.	4.07	1.09
--	--	------	------

Tablo 3 katılımcılara yöneltilen tutum sorularını göstermektedir. Tarımsal üretimde en önemli sermaye olan toprak makineleşme ve teknolojik yeniliklerle problematik bir içeriğe bürünmüştür. Toprağa ilişkin dinsel zihniyette en dikkat çeken vurgunun toprağın Allah tarafından insana verilmiş emanet olduğu yargısı yer almıştır. Yine katılımcılar insanın toprağa müdahalesinin doğanın dengesini bozduğunu ve insanların toprağa karşı gerekli hassasiyeti göstermediklerini belirtmişlerdir. Katılımcıların mesleğe ilişkin algılarında ise tarımsal faaliyeti ibadetle ilişkilendirdiklerini ve danışmanlık hizmeti almanın dinsel motivasyonu ürettiğini görmekteyiz. Teknolojik gelişmeler bağlamında aşırı üretim yapmayı katılımcılar dinen doğru bulmamakla birlikte bilimsel yöntemlerle tohumları ıslah etmeyi ve teknolojik yeniliklerle tarımsal ürünleri çeşitlendirmeyi onaylamaktadırlar.

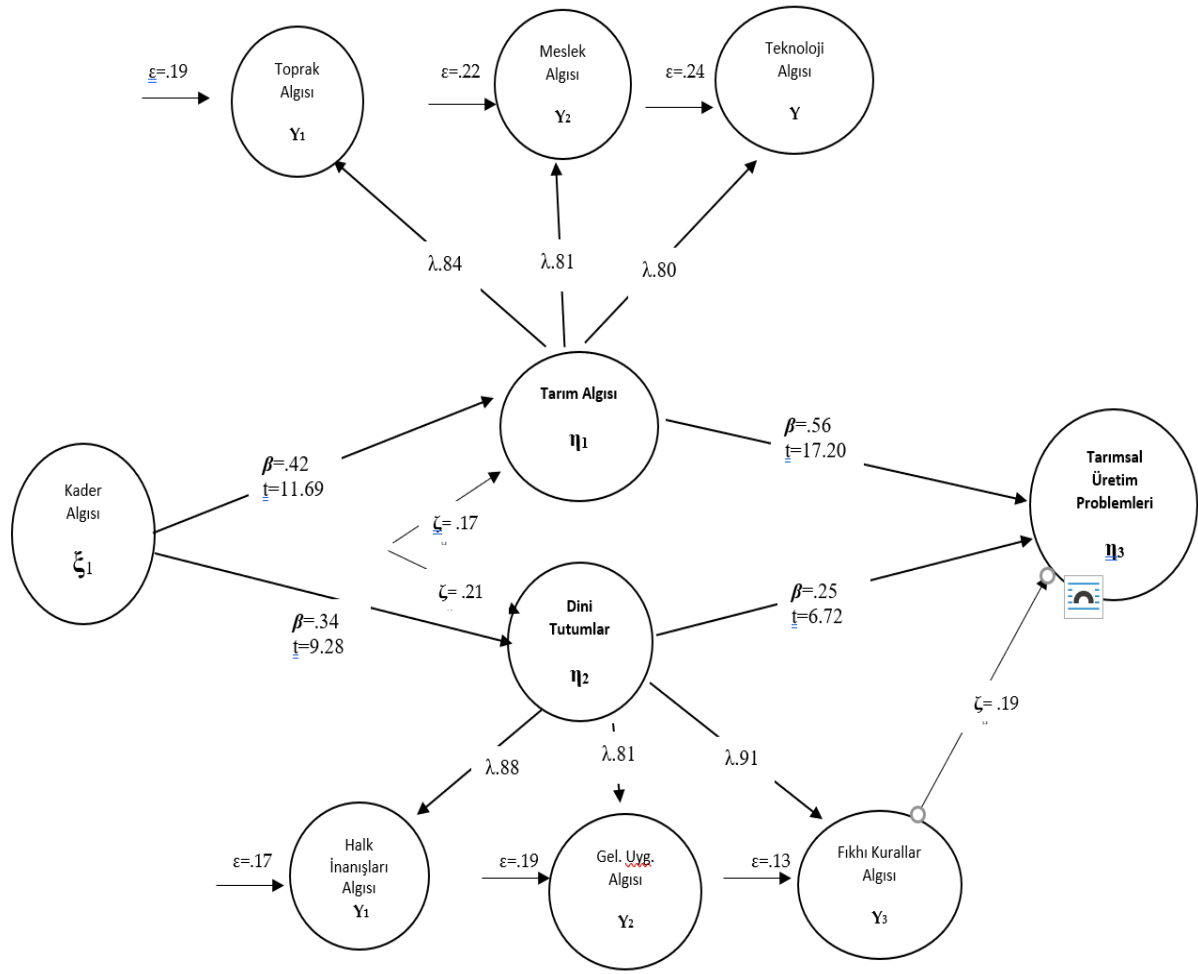
Kader, dini tutumlar algısında nasip, tevekkül, tedbir kavramlarıyla irtibatlandırılacak şekilde dinsel zemin en başta dikkat çekmektedir. Halk inanışları başlığında ise dua niteliği çeken noktalarda anlamlı bir ilgi söz konusu iken özellikle kuru kafa takmak gibi kültür tavırlarına pek rağbet edilmediği gözlemlenmektedir. Tarımsal faaliyet esnasında ezan okunurken işi bırakmak, bereket bağlamında hayır yapmak, mevlit okutmak, besmele çekmek, bereket anlamında adakta bulunmak gibi pratikler anlamlı bulunmuştur. Fıkıhî kurallar boyutunda ise zekât vermek, mirasın kız ve erkeğin eşit paylaşılması, tarımsal sigorta yaptırmanın dinen bir sakıncasının olmadığı beyan edilmiştir.

Üçüncü algı tarımsal üretim problemleri başlığını taşımakta ve burada katılımcıların üretim problemlerine karşı tutumsal olarak yoğun dinî duyarlılıkları dikkat çekmektedir. Özellikle insanın sadece yaptıkları ibadetlerden değil tarımsal faaliyetlerdeki davranışlarından da hesaba çekileceği ve dinin tarım dahil hayatın bütününe kapsadığı beyanlarındaki yüksek vurgu dikkat çekmektedir. İlaçlama esnasına kendi sağlıklarına zarar vermelerinin yanında aşırı ve kontrolsüz kimyasal ilaç kullanılmasından dolayı tüketiciye zarar verilmesini de dinsel olarak onaylamamaktadırlar. Katılımcılar kendi sağlıklarına dikkat edilmemesini Allah'ın verdiği emanete sahip çıkmamak şeklinde dinsel duyarlılıkla ifade ederlerken başkalarına verdikleri zararı ise ahirette hesabının olacağını düşünmektedirler. Katılımcılarda tohum ıslahı ve tohumun genetiğinin değiştirilmesine yönelik bir farkındalığın olduğu gözlemlenmiş ve tohumun genetiğinin değiştirilmesinin Allah'ın yarattığı fitratı bozduğuna yönelik orta düzeyde dinsel vurgularıyla karşılaşılmıştır.

3.3. Yapısal Model Tahmini

Yapısal eşitlik model (YEM), “gözlenen değişkenler ile gizil değişkenler arasındaki nedensel ilişkilerin ve korelasyon ilişkilerinin bir arada bulunduğu modellerin test edilmesi için kullanılan çok değişkenli istatistiksel bir yöntemdir. YEM, önerilen teorik bir modelin sınanması ya da bu modelin hipotezlerinin test edilmesi temeline dayanmaktadır. Genellikle sonuçta birden fazla alternatif modelin karşılaştırılması yoluyla, veriyi en iyi tanımlayan modelin belirlenmesi amaçlanmaktadır” (Yılmaz – Çelik, 2013).

Şekil 2: Yapısal Eşitlik Modeli Sonuçları

Bu çalışmada, yapısal modeli değerlendirmede X^2/df , RMSEA, RMR, CFI, GFI, AGFI, IFI, NFI, NNFI ve RFI kullanıldı. Tablo 4'te araştırma ölçüm modeli için uyum göstergelerinin sonuçları verilmiştir. Tablo 3'te verilen değerler sırasıyla incelendiğinde ilk ele alınması gereken değer X^2/sd değeridir. Ki-kare istatistiği (x^2), genel model uyumunu değerlendirmek için kabul edilen uyum indeksidir. Elde edilen X^2 değerinin serbestlik derecesine bölünmesi ile elde edilecek olan değer 3'ün altında olması genel bir kural olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda araştırma da test edilen model $X^2/sd = 0.92$ olarak bulunmuştur. Bu değer modelin mükemmel bir uyum verdiğini gösteren önemli bir ölçüttür. Buna ek olarak kullanılan en önemli uyum iyiliği indeks değeri olarak RMSEA değeri gösterilebilir. Modelin onaylandığı veya doğrulandığı noktasında kullanılan en önemli ölçüt olarak da gösterilebilir. Hataların kareleri ortalamalarının karekökü olarak tanımlanabilecek olan RMSEA değeri 0.056 olarak bulunmuştur. Genel olarak bu değer 0.080 ve altında olması istenilen bir ölçüttür. RMSEA, ölçüm hatasının iyi kontrol edildiğini gösterir (Byrne, 1998, 30). RMSEA değeri ile benzer bir ölçüm sonucu ortaya koymaya yarayan bir diğer uyum indeks değeri ise RMR değeridir. RMR artıklarının ortalamalarının karekökü olarak bilinmektedir ve araştırma sürecinde 0.055 olarak bulunmuştur. RMR değerinin 0.080 ve aşağısında bir değere sahip olması beklenir. Yapısal eşitlik modellerinde sıklıkla kullanılan uyum indeksleri olarak ayrıca GFI, AGFI, NFI, RFI, IFI ve CFI kullanılmaktadır. Bu uyum indekslerinin AGFI için 0.085 ve üzeri bir değere sahip olması ve diğer uyum indeksler içinde 0.90 ve üzeri bir değere sahip olması modelin iyi uyum verdiği şeklinde değerlendirilmektedir. Bu kapsamda AGFI=0.96, GFI=0.97, RFI=0.98, CFI=0.99, IFI=0.99, NFI=0.97 ve NNFI=0.98 olarak bulunduğu göz önünde bulundurulduğunda kurgulanan modelin tüm uyum indeks değerleri bakımından iyi ve yeterli düzeyde uyum verdiği ve onaylandığı söylenebilir. Modelin istatistiksel bakımdan anlamlı olması hipotezlerin test edilmesinde faydalanılacak tüm değerlerin kullanılabilir olduğu anlamına gelmektedir.

Tablo 4: Yapısal modelin uyum göstergeleri

İndeks	Arzulanan Değer	Araştırma modeli
χ^2/sd	$0 < \chi^2/df < 3$	0.92
RMSEA	RMSEA<0.08	0.056
RMR	(Sıfıra yakın)	0.055
CFI	CFI>0.90	0.99
GFI	GFI>0.90	0.97
AGFI	AGFI>0.90	0.96
IFI	IFI>0.90	0.99
NFI	NFI>0.90	0.97
NNFI	NNFI>0.90	0.98
RFI	RFI>0.90	0.98

Yapıların geçerlilik ve güvenilirliğini inceledikten sonra ve elde edilen katsayılara ve elde edilen değerlere göre, yapılar arasındaki etkilerin önemi incelenebilir. Değişkenlerin ve katsayıların durumu göz önüne alındığında, (Tablo 5) ve Şekil 2'de gösterilen yapının etkilerini araştırmak için hipotezler test edilebilir. Hipotezleri test etmeden önce, determinasyon katsayıları yorumlanır. Kader algısı, çiftçilerin tarım algısındaki varyansın % 17'sini ve dinî kurallar algısındaki % 12 varyansını açıklarken tarım algısı ise tarımsal üretim problemlerindeki varyansın % 31'ini ve dini tutum algısı da tarımsal üretim problemlerindeki varyansın % 6'sını açıkladığı görülmektedir (Tablo 5). Kader algısı temeline dayanan dinsel zihniyet, tarımsal üretim problemleri algısındaki varyanslar için olumlu veriler sunmuştur. Tarımsal üretim problemleri algısı din ve hayat, üretim ve sağlık, ahlak ve ekonomi, bilim ve tarımsal üretim problemleri, bereket ve din gibi zihinsel karşılaştırmalar için önemli içerikler taşımaktadır. Bu anlamda çiftçilere yöneltilen aşırı üretim ve sağlık karşıtlığında dinsel tutum, tarım algısı varyansında daha yüksek sonuçlanmıştır. Tarımsal üretim problemleri algısı, bugün dünyanın önemli sorunlarının başında gelen sağlıklı tüketimin temelinde tartışılan sağlıklı üretimde insan unsuru konusuna önemli çıkarımlar içermektedir. Teknolojik gelişmelerle birlikte tarımsal üretim problemlerinin çözümüne yönelik etik perspektifler, kader algısı temelinden başlayan bir dinsel zeminden hareketle ele alındığı görülmektedir. Yani tarım ve dini uygulamalar duyarlılığı bu anlamda bütünleşmektedir. Bunun en bariz oranını bu iki algının tarımsal üretim problemleri varyansları açıklama oranları vermektedir. Toprak, meslek ve teknoloji alt boyutlarından oluşana tarım algısı, tarımsal üretim problemlerinin % 31'ni yordamaktadır. Diğer taraftan halk inanışları, geleneksel uygulamalar ve fikhî kurallar alt boyutlarından oluşan dini uygulamalar algısı ise tarımsal üretim problemlerinin % 6'sını yordamaktadır. Tarım algısını oluşturan alt boyutlara karşı çiftçilerin yüksek duyarlılığı, tarımsal üretim problemleri yüksek oranda yordamayla sonuçlandırmıştır. Çiftçilik faaliyetindeki dini uygulamalar algısının alt boyutu olan halk inanışlarına karşı çiftçilerin uzak mesafeleri ise anlamlı olmakla birlikte tarım algısındaki kadar yüksek oranda yordamamıştır.

Tablo 5: Hipotezler ve Yapısal Eşitlikler

Hipotezler	İlişki	Beta	Standart hata	t-değeri	p-değeri	Sonuç
H ₁	Kader algısı (FT)-> Tarım algısı (AG)	0.42	0.04	11.69	0.00	Desteklendi
H ₂	Kader algısı (FT)-> Dini tutum (ATT)	0.34	0.04	9.28	0.00	Desteklendi
H ₃	Tarım algısı (AG)-> Tarımsal üretim problemi	0.56	0.03	17.20	0.00	Desteklendi
H ₄	Dini tutum (ATT) -> Tarımsal üretim problemi (ETH)	0.25	0.04	6.72	0.00	Desteklendi

Yapısal Denklemler	
AG=0.42*FT	R ² =0.17
ATT=0.34*FT	R ² =0.12
ETH=0.56*AG	R ² =0.31
ETH=0.25*ATT	R ² =0.06

3.3.1. Hipotezler ve Yorumlar

Hipotez 1: Tablo 5'teki sonuçlarda görüldüğü üzere kader algısı değişkenleri için t değeri 11.69'dur. Bu durumda H₀ hipotezi reddedilir ve H₁ hipotezi doğrulanır. Çiftçilerin kader algısı ile tarım algısı arasında anlamlı ilişki olduğu doğrulandı ve kader algıları tarım algılamalarını anlamlı düzeyde yordamıştır.

Tarımsal faaliyetlerde üretim süreçlerinde oluşan problemlerin çözümünde yapısal eşitlik modeli, kültürel ve dinsel zeminin tespiti anlamına gelmektedir. Bu anlamda birinci hipoteze göre kader algısı, yapısal eşitlik modelinde çiftçilerin dinsel zemini için önemli bir başlangıç olarak tasarlanmıştır. Nitekim Tanrıyla kurulan ilişkinin dinsel zeminine tekabül eden kader algısı, çiftçilerin toprak, meslek ve teknoloji gibi alt boyutlardan oluşan *tarım algısı ölçeğiyle* anlamlı bir ilişki içerisinde sonuçlanmış ve bu algıyı yordamıştır. Çünkü kader algısında çiftçiler, belirsizliğe bazen de çaresizliğe karşı dinsel bir zemine tutunma anlamında kutsalla her daim zihinsel bir bağ oluşturmaktadırlar. Bundan dolayı kader algısıyla tarıma ilişkin algı arasında anlamlı ilişki çıkmış ve kader algısı tarıma ilişkin algılar için temel olmuştur.

Kader algısının anlamlı ilişkisinin olduğu ve yordadığı tarım algısı, üç alt boyuttan oluşmaktadır. Bunlar sırasıyla toprak, meslek ve teknoloji algısıdır. Yani çiftçilerin nasip, tevekkül gibi dinsel zemin toprak, meslek ve teknolojiye yönelik dinsel vurguyla anlamlı ilişkiye sahip gözükmektedir. Bu anlamlı ilişkiyi gündelik hayatta dinsel zihniyetin oynadığı rolde çözümleyebiliriz. Dinin olgusal olarak ne olduğu ve ne anlama geldiği üzerinde anlaşılması mümkün olmasa da din, insanın gündelik yaşamında belirleyici unsurların başında gelmektedir (Giddens, 1990, 95; Subaşı, 2004, 41-44, Polat, 2013, 1-16). Peter Ludwig Berger'e göre "din, toplumsal kurumlara ontolojik statüler vermek suretiyle onları nihai, evrensel ve kutsal bir kozmik referans çevresine yerleştirip meşrulaştırır. Daha sonra ise o, gündelik hayat içinde toplumsal olarak kurulan bu anlam dünyasının gerçekliğini koruma ve yasallaştırma işlevini yerine getirir" (Berger, 1973; a.mlf., 2011, 8-20). Bir anlam ilişkisi ve yordama unsuru olarak kader algısı, çiftçilerin kutsal bir kosmos içinde dünya kurma ve korumaya denk gelen iki adımlı yasallaştırma süreci şeklinde ifade edilebilir. Diğer taraftan çiftçilerin kader algıları, bireyin kutsalla kurduğu ilişkiyi ontolojik zemine ve elde edilen veya edilemeyen ürünleri dinsel bir söyleme çekmesi dolayısıyla önemli bir yordamadır. Kader algısı temelinde katılımcıların dini zeminin, tarımsal üretimin yapıldığı toprak, meslek ve teknolojik problemlerin çözümünde katkısının olduğu ölçülmüştür.

Hipotez özelinde tarımsal üretim süreçlerinde katılımcıların tarımda nasipten ötesi olmaz, tarım ürünlerine zarar veren sel, don, kuraklık, dolu gibi doğal afetler Allah'ın bir uyarısıdır, tarım faaliyetlerinde önce tedbir alınıp sonra Allah'a güvenilmelidir, tarımda iş kadere bırakılmaz yargılarına yüksek düzeyde dinsel farkındalığa sahip oldukları ölçülmüştür. Kader algısının tarımsal üretim sorunlarının çözümünde bir yordama ilişkisi olarak toprak, meslek ve teknoloji gibi alt boyutlardan oluşan tarım algısıyla anlamlı bir ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Yani katılımcıların aynı kader algısında olduğu gibi dinsel zeminden hareketle toprağı Allah'ın insana bir emaneti olarak görmeleri, az yerden maksimum verim ve kar elde etmenin hedeflenmesiyle doğası bozulan toprak sorununun çözümü noktasında dinsel farkındalıklara sahip oldukları söylenebilir.

Çiftçilerin mesleklerini icra ederken en önemli sermayeleri olan toprağı karşı olduğu gibi geçimlerini elde ettikleri mesleklerine karşı da yüksek düzeyde dinsel farkındalığa sahip oldukları gözlemlenmiştir. Bir yordama ilişkisi anlamında tarımsal üretim sorunlarına *çiftçilik faaliyeti helal kazancın en güzel yoludur, çiftçilik bir peygamber mesleğidir ve çiftçilikle uğraşmak bir ibadettir, çiftçilikte önemli olanın para getirmesidir, çiftçilik faaliyetlerinde danışmanlık hizmeti almak dinin emridir, insanların yapacak başka bir işleri olmadığı için çiftçilik mesleğini tercih etmektedirler ve çiftçilik ne öldürür ne güldürür* şeklinde meslek bilincine yönelik yargıların yüksek düzeyde kabul görmesi, dinsel zemine katkı sunabilir. Tarımsal üretim sorunlarının yapısal zeminini üreten teknolojik gelişmeler ve dini turum ilişkisinde ise *tarım ilaçları doğaya zarar vermektedir, tohumları bilimsel yöntemlerle geliştirmek dinen uygundur, tarımsal ürünleri çeşitlendirmek için yeni teknolojiler kullanmak dinen uygundur* yargıları yüksek yoğunlukta kabul görmüş yargılardır. Teknoloji algısında en yüksek kabulü *tarım ilaçlarının doğaya verdiği zarar ile teknolojik yenilik olsa da Allah'ın tayin ettiği rızık değişmez* yargılarının ölçülmesi tarımsal üretim sorunlarının çözümünde önemli dinsel zemin olarak yorumlanabilir.

Hipotez 2: Tablo 5'te belirtildiği gibi, kader algısı için t değeri 9.28'dir, bu nedenle H_0 hipotezi reddedilir ve H_2 hipotezi doğrulanır. Diğer bir deyişle, çiftçilerin kader algıları ile dini tutum algıları arasında anlamlı ilişki doğrulandı ve kader algıları dini tutumlarını anlamlı düzeyde yordamıştır.

Hipotez 2, tarımsal üretim sürecinde oluşan problemlere yönelik dinsel zeminin ulaşabildiği boyutları ve çeşitliliği göstermektedir. Bu anlamda Hipotez 2'ye göre kader algısı dini tutumları belirleme ölçeğini %12 oranında yordamıştır. Halk inanışları algısı tarımsal faaliyet bazında türbe ziyareti, ürünlerin zararlı haşarattan korunması niyetiyle okunmuş su veya toprak serpmek, nazar kaygısıyla mavi boncuk veya kuru kafa takmak şeklinde pratize edilen halk inanışlarıdır. Dinin kurumsal ve epistemik boyutunun dışında tecrübi alanındaki muayyen nesnelere yerleştiğine inanılan, insanın dışında fakat yine de onunla ilişkili, büyüleyici ve korkutucu bir güç olan kutsal da (Berger, 1973, 34) dinin en önemli kategorisidir (Erdiç, 2017, 39-51). Çiftçilerin az da olsa tarımsal faaliyetlerde bu tür kült davranışlara yer vermekle birlikte kader algısı özelinde Tanrıyla kurduğu dinsel zemin, bu tür kutsallıklara karşı mesafeyi doğurmuştur. Olumlu veya olumsuz durumlarda kutsalla kurulan ilişkiye aracı olabilecek herhangi bir halk inanışı pratiğine karşı çiftçilerin mesafeleri, hem kitabi/pratik din hem de endüstrileşen meslek tarafından desteklenmiştir. Yani çiftçiler türbe ziyaretini, tarlaya okunmuş su dökmeyi ve okunmuş yumurta kabuğu atmaya tarımsal üretim sürecindeki problemlerle irtibatlandırmamaktadırlar. Kötü niyetlilerin üreteceği sorunlara karşı nazar boncuğuna az önceki pratiklere göre daha olumlu yaklaşmaktadırlar. Tarımsal üretim sürecinde duaya verilen özel önemden dolayı bu pratiklerle duayı ayırdıkları gözlemlenmiştir.

Kader algısının %12 oranda yordadığı dini tutumlar algısının bir diğer alt boyutları olan geleneksel uygulamalar ve fikh kurallar algısı ise kavramsal çerçevede kitabi dindarlık ve halk dindarlığına denk gelen din ve dinsel tipolojisine dayandırılmıştır. Bundan dolayı çiftçilerin tarımsal faaliyette dinsel zihniyetini hedefleyen ölçeğin üçüncü alt bileşeni geleneksel uygulamalar iken dördüncü aşamayı fikhî kurallar algısı oluşturmaktadır. Çalışma özelinde geleneksel uygulamalar başlığının dinin epistemik, resmi, teolojik boyutlarından ziyade gündelik hayat pratiğinde bireyin ve toplumun dünyasıyla buluşan dinselliğe denk geldiğini ifade edebiliriz. Unutulmamalı ki dinler "hiyerarşi, teoloji ve davranış bilgisini ihmal etmeksizin kişi ile Tanrı arasında gerçekleşen karşılıklı ilişkiyi koordine ederken yalnızca inanç sistemi ve metafizik duyguyla yetinmeyip bir takım davranış örüntüleriyle de kulluğun görünümüne işaret etmektedir" (Wach, 1947, 6; Giddens, 1990, 95). Hipotezin çıkarımına göre kader algısıyla ontolojik zeminde dinsel temellendirmeye sahip olan katılımcılar, geleneksel uygulamalar ve fikhî kurallar algısında olduğu gibi gündelik hayatta da dini telkinleri kabul etmektedirler. Bu dinsel zemini örneklendirmek anlamında tarımsal üretim sürecinde kader algısının anlamsal bütünlüğe sahip olduğu dini uygulamalara ve fikhî kurallara göre katılımcılar, *tarımdan kazanılan gelirden verilen zekat malı temizlemektedir, faizli para tarımın bereketini kaçırmaz, tarımsal kredi kullanmak haramdır, tarım yapılan topraklarda din mirasta erkeğe kızın iki katını vermiştir ve tarım sigortası dine aykırı bir uygulama değildir* yargularını farklı oranlarda da olsa olumlu bulmuşlardır.

Hipotez 3: Tablo 5'te görüldüğü gibi değişken tarım algısı için t değeri 17.20'dir ve bu değere göre H_0 hipotezi reddedilir ve H_3 hipotezi doğrulanır. Çiftçilerin tarım algıları ile tarımsal üretim problemleri algıları arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna varılmış ve tarım algıları üretimsel problemlere ilişkin algılamalarını anlamlı düzeyde yordamıştır.

Hipotez 4: Tablo 5'te belirtildiği gibi, değişken dini tutum algısının t değeri 6.72'dir ve bu, H_0 hipotezin reddini ve H_4 hipotezin doğrulanmasını gösterir. Diğer bir deyişle, çiftçilerin dini tutum algısı ile çiftçilerin tarımsal üretim problemi algısı arasında anlamlı bir ilişki olduğu doğrulandı ve dini tutumları tarımsal üretim problemlerine ilişkin algılamalarını anlamlı düzeyde yordamıştır.

Hipotez 3 ve 4 tarımsal üretim problemleri ölçeği özelinde ele alınan yargılar din ve hayat, üretim ve sağlık, ahlak ve ekonomi, bereket ve din gibi zihinsel temellerde önemli tartışmalar barındırmaktadır. Çiftçilerin üretim problemleri algısı, tarıma ilişkin algılarını belirleme ölçeği ve çiftçilerin tarımsal faaliyetlerdeki dini tutumları belirleme ölçeklerinin sonuçlarıyla bağlantılı bir ölçektir. Bu iki ölçeğin alt boyutlarının sorunsal zeminine yönelik yargılarla üretim problemleri, çiftçilerin dinsel zihniyetini analiz etmek için önemli içerikler taşımaktadır. Nitekim yapısal eşitlik modelinde tarım algısı ölçeği üretim problemlerindeki varyansın %31'ini, dini tutum algısı da tarımsal üretim problemlerindeki varyansın %6,72'sini açıkladığı görülmektedir.

Tarımsal üretim sürecinde üretim problemleri algısında din ve hayat soruları diyebileceğimiz din, tarım dâhil hayatın bütününe kapsamaktadır, tarımda dini kurallara uymak işleri kolaylaştırır, insanın sadece para için tarım yapmasında dinen bir sakınca yoktur ve ürünleri ilaçlama ve toplamada zamanlamaya uymamak dine aykırıdır yargıları olumlu bulunmuştur. Bu yargılar daha önceki ölçeklerde yer alan inanç temelli tutumlarla da uyumlu sonuçlardır. Yine tarımsal üretim problemleri ölçeğinde dinsel zihniyeti veren insan ahirette sadece ibadetlerden değil yaptığı tarım işlerinin doğruluğundan da hesaba çekilecektir ve kim sağlıksız ürün yoluyla bir insana zarar verirse bu dünyada mutlaka karşılığını görür yargılarının da yüksek düzeyde kabul görmesi, dinin sadece formel ve tematik değil dinsel temelli zihniyet üretimine de işaret etmektedir. Ürünlerinin başına bir felaket geldiğinde kendilerini sorguladıklarını belirten çiftçiler hesabın hem ahirette görüleceğini hem de bu dünyada karşılığının

olabileceğine inanmaktadırlar. Bu düşüncelerin kalamî açıdan karşılık geldiği tartışma bir yana insan unsurundan kaynaklanabilecek problemler için çıkış yolu sunabileceği ihtimal dahilindedir.

Tarımsal üretim problemlerinde ön plana çıkan tarımsal üretim problemleri algısının konuları arasında teknoloji, sağlık ve din ilişkisi şeklinde kavramsallaştırabileceğimiz başlıklar da söz konusudur. Literatür başlığında da belirtildiği üzere tarım sektöründe bugünün en önemli sorunu insan sağlığı konusudur. *Din tarım ürünlerini ilaçlarken akla insanların sağlıklarının gelmesini de tavsiye eder ve sağlığa zarar veren her şey haramdır* yargılarının çok yüksek düzeyde onay alması bu problemlerin aşılmasında insan unsurunda dinin de etkili olabileceğini işaret etmektedir.

Güvenli gıda ve kimyasal ilaçlama ilişkisinde belirleyici bir uygulama ise ilaçlama ve hasat etme zamanlamasının uyumudur. Katılımcılara yöneltilen sebze ürünlerini ilaçlama ve toplamada zamanlamaya uymamak dine aykırıdır yargısı yüksek düzeyde kabul görmüştür. Ürünlerin ilaçlanması, başkalarının sağlığına yönelik etiği içerirken çiftçilerin kendi sağlıklarına yönelik sorumluluklarındaki dinsel zemin de hayati öneme sahiptir. Nitekim katılımcılara yöneltilen *ürünleri ilaçlarken maske kullanmamak Allah'ın verdiği emanete aykırı davranmaktır* yargısı olumlu bulunmuştur. Çiftçilik faaliyetinde ilaçlama esnasında insan sağlığına zarar veren ilaçların doğurduğu birçok hastalık ve bu hastalıklardan dolayı vefat eden birçok insanın hikayesi vardır. İnsanların bedenlerinin emanet olması veya zamanlamaya uymayarak zarar verilmesi; yine ilaçlama esnasında bedenlerin akla getirilmesi sadece dinsel metinlerde değil tarımsal faaliyetlerle, kadim kültürde toprak ve bedenle de ilişkilendirilmiştir. Çiftçilere maske kullanım alışkanlığının kazandırılmasında bu konuda verilen eğitimler olumlu sonuçlar üretirken dinsel zemin üzerinden bu konunun vurgulanması pekiştirici bir etken olarak görülebilir. İnsanlığın yaşam kalite ve standartlarını geliştirmenin yollarını ararken bulduğu biyoteknolojik ilerlemeler, canlıların genetik yapısında; geleneksel iyileştirme teknolojisi ve doğal üreme süreçleriyle elde edilemeyen değişiklikleri doğurmuştur (Kaya vd., 2012). Katılımcılara yöneltilen tohumların genetiğini değiştirmek Allah'ın yarattığı fitratı bozar yargısının orta düzeyde bir dini farkındalıklarda ölçülmesi, bilimsel gelişmelere açık olmakla birlikte üreteceği sorunlara da dikkat edilmesini salık vermektedir.

Sonuç

Yapısal eşitlik modeli temelinde ileri sürülen hipotezlerin hepsinde anlamlı ilişki bulunmuş ve yordamıştır. Bu sonuçlara göre kader algısı tarım algısındaki varyansın % 17'sini ve dini tutum algısındaki varyansın da % 12'sini açıklamaktadır. Diğer yordayıcı değişkenler olarak tarım algısı etik problemlerdeki varyansın % 31'ini açıklarken dini tutum algısının etik problemlerdeki varyansın % 6'sını açıkladığı görülmektedir. Elde edilen bulgulardan hareketle çiftçilerde kader algısının tarım algısını ve dini tutum algısını anlamlı düzeyde yordadığı ve bu iki değişkenin de ayrı ayrı olarak etik problemler üzerinde anlamlı düzeyde yordayıcı bir etkiye sahip olduğu söylenebilir.

Yapısal eşitlik modeline göre çiftçilerin dinsel zeminleri ve referansları, kader algısından hareketle tarım algısı, dini tutumlar ve tarımsal üretim problemleri birbiriyle anlamlı ilişkileri ölçülmüştür. Bu dinsel zemin ve birbirleriyle olan anlamlı ilişkileri, bugün çiftçilik hayatında var olan problemler için üretilebilecek çözümlere referanslar olarak görülebilir. Kader algısı özelinde çiftçilerin ontolojik zeminde kutsalla kurdukları ilişki, mesleğin doğasında var olan belirsizliğe karşı dinsel bir meşruiyet ve kabullenme işlevi görmektedir. Yine bu zemin, doğa şartlarıyla bağlantılı olan ürünleri elde etmeye veya edememeye karşı hazırbulunuşluk göstergesidir. Dinsel zemini bu şekilde ölçülen çiftçilerin toprak, meslek ve teknoloji alt boyutlu tarım algıları, değişen ve dönüşen mesleğin içeriklerine kutsal referanslar sunmaktadır. Çiftçilerin tarım algısındaki yüksek duyarlılık oranlarının, bu dinsel zemin ve gündelik gerçeklikten kaynaklandığı söylenebilir. Kader algısı temelinde var olan dinsel zemin aynı şekilde halk inanışları, geleneksel uygulamalar ve fikhî kurallar alt boyutlu dini tutumlar algılarını da etkilemektedir. Tarım ve geleneksel uygulamalar algıları ise hem çiftçiliğin hem de mesleğin sosyal hayatla buluşan tarımsal üretim sorunlarına yönelik dinsel içerikler sunmuştur. Bu ilişki, var olan problemlere üretilecek çözümlere referans sunmanın yanında her işte olduğu gibi çiftçilik mesleğinde de insan unsuruna yönelik politikalara kaynaklık edebilir.

Kaynakça

- Acıpayamlı, Orhan. "Türkiye'de Yağmur Duası ve Psiko-Sosyal Metotla İncelenmesi". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Fakültesi Dergisi* 21/1-2 (1963), 1-39.
- Albayrak, Ahmet vd. "Dua Tutum Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7/34 (2014), 365-372.
- Alhamidi, Sameer K. vd. "The Cultural Background Of The Sustainability Of The Traditional Farming System İn The Ghouta, The Oasis of Damascus, Syria". *Agriculture and Human Values* 20 (2003), 231-240.
- Berger, Peter Ludwig - Berger, Brigitte. *Sociology: A Biographical Approach*. New York: Basic Books, 1972.
- Berger, Peter Ludwig. *Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion*. New York: Open Road Media Press, 2011.
- Berger, Peter Ludwig. *The Social Reality of Religion*. Penguin Books, 1973.
- Berry, Wendell. *The Unsettling of America*. Berkeley: Counterpoint Press, 2015.
- Boratav, Pertev Naili. *100 Soruda Türk Folkloru Folklor*. İstanbul: Bilgesu Yayınları, 2013.
- Bozkurt, Veysel. *Değişen Dünyada Sosyoloji*. Bursa: Alfa Yayınları, 2004.
- Bozkurt, Veysel. *Endüstriyel ve Post-Endüstriyel Dönüşüm*. Bursa: Aktüel Yayınları, 2005.
- Byrne, Barbara M. *Structural Equation Modeling with Lisrel, Prelis, And Simplis: Basic Concepts, Applications and Programming*. New York: Lawrence Erlbaum Associates Publishers, 1998.
- Cardoso, Sarika P. - Harvey, James. "Ethical frameworks and farmer participation in controversial farming practices". *Journal of Agricultural and Environmental Ethics* 25/3 (2012), 377-404
- Çıplak, Nilgün. "Halk Kültüründe Nazar, Nazarlık İnanç ve Bunlara Bağlı Uygulamalar". *Türklük Bilimi Araştırmaları (TÜBAR)* 15 (2004), 103-125.
- Çokuysal, Burçin. "Sürdürülebilir Tarım ve Gıda Üretiminde Etik İnkilemleri Anlamanın ve Tartışmanın Önemi". *Türkiye Biyoetik Dergisi* 7/3 (2020), 114-123.
- Diñer, Ömer - Fidan, Yahya. *İşletme Yönetimi*. İstanbul: Beta Yayınları, 1996.
- Durkheim, Emile. *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*. çev. Fuat Aydın. İstanbul: Ataç Yayınları, 2005.
- Ekici, Metin - Fedakar, Pınar. "Gelenek, Aktarma, Dönüşüm ve Kültür Endüstrisi Bağlamında Nazar ve Nazar Boncuğu". *Milli Folklor Dergisi* 104 (2014), 40-50.
- Eliade, Mircea. *Cosmos and History*. New York: Harper, 1959.
- Eliade, Mircea. *Dinler Tarihine Giriş*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2003.
- Erdiç, Şaban. "Bir İnşa Süreci Olarak Fenomenolojik Perspektifte Kutsal ve Kutsallaşma -Ziyaret Fenomeni Örneği". *Milli Folklor* 29/114, (2017), 39-51.
- Eroğlu, Ahmet Hikmet. "Halk İnanışları". *Halk İnanışları: Grafiker El Kitabı*. ed. Durmuş Arık -Ahmet Hikmet Eroğlu. 20-39. Ankara: Grafiker Yayınları, 2017.
- Giddens, Anthony. *The Consequences of Modernity*. Stanford University Press: Polity Press, 1990.
- Günay, Ünver vd. *Kayseri ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri*. Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 1996.
- Günden, Cihat - Miran, Bülent. "Yeni Çevresel Paradigmaya Ölçeğiyle Çiftçilerin Çevre Tutumunun Belirlenmesi: İzmir İli Torbalı İlçesi Örneği". *Ekoloji* 18/69 (2008), 41-50.
- Hall, Richard H. *Occupations and Social Structure*. New Jersey: Prentice Hall, 1975.
- Harmancı, Meriç. "Kutlu Başlangıçtan Ebedi İstirahatgaha: Türk Tasavvuf Edebiyatı Toprak Algısı". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 13 (2014), 23-38.
- James, Harvey S. "On Finding Solutions to Ethical Problems In Agriculture". *Journal of Agricultural and Environmental Ethics* 16 (2003), 439-457.
- Kaya, Ercan vd. "Üniversite Öğrencilerinin Genetiği Değiştirilmiş Gıda Ürünlerine Bakışı". *İğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi* 2/3 (2012), 55-60.

- Koç, Mustafa. "Ruh Sağlığı ile Dini Başa Çıkma Olarak Dua ve ibadet Fenomeni Arasındaki İlişki Üzerine Psikolojik Bir Yaklaşım". *Ekev Akademik Dergi* 9/24 (2005), 11-32.
- Kurt, Abdurrahman. *Din Sosyolojisi*. Bursa: Sentez Yayıncılık, 12. Basım, 2016.
- Levis, Roy – Maude, Angus. *Professional People*. London: Phoenix House, 1952.
- Macit, Mustafa. *Erzurum Kırsalında "Çalışmay"la İlgili Tutumlar ve Din*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.
- Mardin, Şerif. *Din ve İdeoloji*. İstanbul: İletişim, 5. Basım, 1996.
- Mardin, Şerif. *Türkiye'de Din ve Siyaset*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.
- Marshall, Gordon. *Sosyoloji Sözlüğü*. çev. Osman Akınhay–Derya Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.
- Monangi, Freddy S. –Balınt, Peter J. "Prayer Behavior in Rural Kilimanjaro, Tanzania" *Journal for the Scientific Study of Religion* 53/4 (2014), 760-774.
- Neff, Walter S. *Work and Human Behavior*. New York: Atherton Press, 1968.
- Özel, Mustafa. *Stratejik Yönetim ve Liderlik*. İstanbul: İz Yayıncılık, 1995.
- Paterson, John L. *Geography And Religion, Agriculture And Stewardship: The Practice Of Agricultural Stewardship the Christian Farmers Federations of Canada*. Columbia: University of Biritish, PhD Thesis, 1998.
- Sanford, A. Whitney. "Why We Need Religion To Solve The World Food Crisis". *Zygon* 49/4, 2013.
- Seçer, İsmail. "Ergenlerde Obsesif Kompulsif Bozukluk ile Anksiyete Duyarlılığı Arasındaki İlişkinin Yapısal Eşitlik Modeli ile İncelenmesi". *Eğitim ve Bilim* 39/176 (2014), 369-382.
- Stock, Paul V. "Good Farmers' as Reflexive Producers: an Examination of Family Organic Farmers in the US Midwest", *Sociologia Ruralis* 47/2, (2007), 83-102.
- Subaşı, Necdet. *Gündelik Hayat ve Dinsellik*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2004.
- Tekin, Mustafa. *Ziyaret Fenomeni Çerçevesinde Dua ve Sosyal Sorunlar*. İstanbul: Rağbet yayınları, 2012.
- Tunaya, Tarık Zafer. *İslamcılık Akımı*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.
- Wach, Joachim. *Sociology of Religion*. London and New York: Routledge, 1947.
- Weber, Max. *From Max Weber: Essay in Sociology*. Ed. Hans H. Gerth–Charles Wright Mills, New York: Oxford University Press, 1946.
- Weber, Max. *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*. Translation: Talcott Parsons, New York: e Taylor & Francis, 2005.
- Yalçın, Mine – Boz, İsmet. "Kumluca İlçesinde Serada Üreticilerin Kullandıkları Bilgi Kaynakları", *Bahçe Dergisi* 36/1-2, (2007), 1-10.
- Yılmaz, Veysel – Çelik, H. Eray. *Lisrel 9.1 ile Yapısal Eşitlik Modellemesi*. Ankara: Anı Yayıncılık, 2013.

ÇIKAR ÇATIŞMASI OLMADIĞINA DAİR YAZAR BEYAN FORMU

ÇIKAR ÇATIŞMASI OLMADIĞINA DAİR YAZAR BEYAN FORMU

Etik Beyan / Ethical Statement	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / <i>It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.</i>
Yazar(lar) / Author(s)	Bahset Karşlı – Süleyman Karaman
Finansman / Funding	Yazarlar, bu araştırmayı desteklemek için TÜBİTAK'tan dış fon aldıklarını kabul ederler. / <i>The authors acknowledge that they received external funding from TÜBİTAK to support of this research.</i>
Yazar Katkıları / Author Contributions	<p>Çalışmanın Tasarlanması / <i>Conceiving the Study</i>: BK (%50), SK (%50)</p> <p>Veri Toplanması / <i>Data Collection</i>: BK (%50), SK (%50)</p> <p>Veri Analizi / <i>Data Analysis</i>: BK (%50), SK (%50)</p> <p>Makalenin Yazımı / <i>Writing up</i>: BK (%50), SK (%50)</p> <p>Makale Gönderimi ve Revizyonu / <i>Submission and Revision</i>: BK (%50), SK (%50)</p>
Çıkar Çatışması / Competing Interests	Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan ederler. / <i>The authors declare that they have no competing interests.</i>